

УДК 332.6:338.5

УКПП

№ держреєстрації 0118U007022

Інв. №

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет (СумДУ)
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2; тел. 68-77-64

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
д-р фіз.-мат. наук, професор

_____ А.М. Черноус
_____ р.

ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
Природно-ресурсне забезпечення розвитку об'єднаних територіальних
громад

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА
ОСНОВІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ
(остаточний)

Науковий керівник НДР
канд. екон. наук, професор

_____ А.Ю. Жулавський

2021

Рукопис закінчено 25 листопада 2021 р.

Результати роботи розглянуто науковою радою СумДУ, протокол від 23.12.2021 р. № 7

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР, канд. екон. наук, професор	_____	А.Ю. Жулавський (вступ; підрозділи 1.3, 2.4) висновки, рекомендації)
	(__ . __ . 2021 р.)	
Відповідальний виконавець: канд. екон. наук, доц.	_____	Т.В. Бондар (вступ, висновки; рекомендації)
	(__ . __ . 2021 р.)	
Виконавці: д-р екон. наук, проф.	_____	І.І. Рекуненко (підрозділ 1.3)
	(__ . __ . 2021 р.)	
канд. екон. наук, доц.	_____	В.П. Гордієнко (підрозділи 1.3, 2.4)
	(__ . __ . 2021 р.)	
канд. екон. наук, доц.	_____	Я.В. Кобушко (підрозділ 2.4)
	(__ . __ . 2021 р.)	
канд. екон. наук, доц.	_____	О.О. Павленко (підрозділ 2.1)
	(__ . __ . 2021 р.)	
канд. екон. наук, асистент	_____	С.М. Рибальченко (підрозділи 1.2, 2.1)
	(__ . __ . 2021 р.)	
канд. екон. наук, доц.	_____	В.В. Мартинець (підрозділ 2.1)
	(__ . __ . 2021 р.)	
канд. екон. наук, асистент	_____	В.В. Кубатко (підрозділ 1.2)
	(__ . __ . 2021 р.)	
канд. екон. наук, доц.	_____	Ю.А. Опанасюк (підрозділи 1.1, 2.3)
	(__ . __ . 2021 р.)	
канд. екон. наук, доц.	_____	Г.А. Мішеніна (підрозділ 3.2)
	(__ . __ . 2021 р.)	
д-р екон. наук, доц.	_____	Ю.В. Галинська (підрозділ 3.1)
	(__ . __ . 2021 р.)	

канд. екон. наук, доц.	_____	Ю.О. Мирошниченко
	(__. __. 2021 р.)	(підрозділ 2.2)
канд. екон. наук, доц.	_____	Д.О. Смоленніков
	(__. __. 2021 р.)	(підрозділ 3.3)
канд. екон. наук, доц.	_____	М.Л. Оніщенко
	(__. __. 2021 р.)	(підрозділ 1.3)
канд. наук з держ. управління, ст. викладач	_____	О.І. Деміхов
	(__. __. 2021 р.)	(отримання патенту на корисну модель)
асистент	_____	А.Д. Нешева
	(__. __. 2021 р.)	(підрозділ 3.3)
аспірант (гр. АСПек-9.1/М)	_____	І.О. Максименко
	(__. __. 2021 р.)	(підрозділ 2.1)
студентка (гр. УП-01)	_____	І.С. Мальонкіна
	(__. __. 2021 р.)	(підрозділ 1.3)
студентка (гр. М-01ан)	_____	С.О. Кашпур
	(__. __. 2021 р.)	(підрозділ 2.2)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 117 с., 2 табл., 13 рис., 85 джерел.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ, ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОТГ, ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНИЙ КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД, ОБ'ЄДНАНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ, ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, ПРИРОДНА РЕНТА, СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОТГ.

Мета роботи – формування науково-методичних засад природно-ресурсного забезпечення сталого розвитку об'єднаних територіальних громад.

Об'єкт дослідження – природно-ресурсний потенціал розвитку об'єднаних територіальних громад.

Предмет дослідження – еколого-економічні відносини в системі об'єднаних територіальних громад.

Методи дослідження: загальні та конкретні методи наукового дослідження, такі як аналіз, синтез, порівняння, факторний аналіз, структурний аналіз, системний підхід, економіко-математичні методи.

Наукові і практичні результати НДР можуть бути використані при розробці стратегій розвитку об'єднаних територіальних громад. Доведено необхідність децентралізації місцевої влади як основи сталого розвитку об'єднаної територіальних громад. Проведений аналіз застосування зарубіжного досвіду при формуванні стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад на основі їх природно-ресурсного потенціалу. Пропозиції щодо розподілу рентних доходів можуть бути застосовані при формуванні бюджетів об'єднаних територіальних громад. Науково-методичні засади вартісної оцінки земель сільськогосподарського призначення у складі природно-ресурсного потенціалу можуть бути використані при розробленні стратегії сталого розвитку об'єднаних територіальних громад.

Економічна ефективність використання природно-ресурсного потенціалу об'єднаних територіальних громад дозволяє визначити величину бюджетних надходжень до територіальних громад. Соціальна ефективність природно-

ресурсного забезпечення об'єднаних територіальних громад дозволяє підвищити використання природних ресурсів території та забезпечити екологічні умови їх функціонування.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
1 ФАКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	9
1.1 Соціально-економічні засади формування об'єднаних територіальних громад	9
1.2 Особливості розроблення стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад	15
1.3 Децентралізація публічної влади як основа формування об'єднаних територіальних громад	20
2 ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	34
2.1 Екологоорієнтований кластерний підхід до розвитку об'єднаних територіальних громад	34
2.2 Природно-ресурсний потенціал як економічна категорія	42
2.3 Механізм забезпечення екологічної безпеки об'єднаних територіальних громад	45
2.4 Механізм забезпечення екологічної безпеки об'єднаних територіальних громад	52
3 ПРИРОДНО-РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	59
3.1 Рентний підхід до оцінювання природно-ресурсного потенціалу об'єднаних територіальних громад	59
3.2 Вартісна оцінка земель сільськогосподарського призначення як інструмент реалізації стратегії сталого розвитку об'єднаних територіальних громад	63
3.3 Управління інфраструктурою територіальної громади в контексті досягнення Цілей сталого розвитку	76
ВИСНОВКИ	90
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	102
ДОДАТКИ	112

ВСТУП

Економічне зростання території не можливе без урахування ряду факторів. Зокрема це стосується такої складової розвитку території, як природно-ресурсне забезпечення. При цьому особливої уваги набуває дослідження природно-ресурсного потенціалу на основі аналізу трьох складових: соціальної, екологічної та економічної. Саме ці три складові є визначальними при формуванні тенденцій розвитку території.

В сучасних умовах економічного розвитку територій в Україні однією з ключових реформ є децентралізація. Основна мета якої полягає у передачі частини адміністративних повноважень та фінансових ресурсів з вищого рівня державного управління на регіональний рівень. Механізмом формування конкурентоспроможності регіону на даному етапі децентралізації є створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Економічний ефект ОТГ залежить від багатьох чинників, а саме: збільшення обсягів виробництва товарів та послуг, сприятливого бізнес-середовища на регіональному рівні, реалізації ефективних інвестиційних та інноваційних проектів. Дієвим інструментом соціально-економічного розвитку ОТГ можуть стати кластери. Актуальність даного дослідження підтверджується Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2027 року.

Мета роботи – формування науково-методичних засад природно-ресурсного забезпечення сталого розвитку об'єднаних територіальних громад.

Згідно з цією метою у роботі були вирішені такі завдання:

1. Визначені соціально-економічні засади формування об'єднаних територіальних громад.
2. Виявлені особливості розроблення стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад.
3. Доведена провідна роль децентралізації публічної влади у формуванні об'єднаних територіальних громад.

4. Запропоновано екологоорієнтований кластерний підхід при дослідженні об'єднаних територіальних громад.

5. Визначені сутність і складові елементи природно-ресурсного потенціалу розвитку об'єднаних територіальних громад.

6. Розроблений механізм забезпечення екологічної безпеки об'єднаних територіальних громад.

7. Реалізований рентний підхід до оцінювання природно-ресурсного потенціалу об'єднаних територіальних громад.

8. Удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання земель сільськогосподарського призначення як інструмент реалізації стратегії об'єднаних територіальних громад.

9. Удосконалено інструменти реалізації цілей сталого розвитку об'єднаних територіальних громад.

Об'єкт дослідження – природно-ресурсний потенціал розвитку об'єднаних територіальних громад.

Предмет дослідження – еколого-економічні відносини в системі об'єднаних територіальних громад.

Остаточний звіт включає два проміжних звіти:

1. Оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону як основи розвитку об'єднаних територіальних громад.

2. Науково-методичні засади управління природно-ресурсним потенціалом об'єднаних територіальних громад.

1 ФАКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1 Соціально-економічні засади формування об'єднаних територіальних громад

Формування та функціонування об'єднаних територіальних громад регулюється Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

Місцеве самоврядування здійснюється на трьох рівнях:

- громада (об'єднання поселень),
- повіт (об'єднання громад),
- регіон (області, Крим, Київ).

Окремо виділяється поняття спроможних громад. Спроможні громади – це територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Добровільне об'єднання територіальних громад здійснюється на основі таких принципів:

- 1) конституційності та законності;
- 2) добровільності;
- 3) економічної ефективності;
- 4) державної підтримки;
- 5) повсюдності місцевого самоврядування;
- 6) прозорості та відкритості;
- 7) відповідальності.

Формування об'єднаних територіальних громад здійснюється на основі відповідної методики.

Методика визначає механізм та умови формування спроможних територіальних громад, а також порядок розроблення і схвалення перспективного плану формування територій громад.

У методиці визначається такі структурні елементи, як:

- 1) спроможна територіальна громада;
- 2) потенційні адміністративні центри:
  - міста обласного значення;
  - районні центри;
  - міста;
  - селища;
  - села;
- 3) зона доступності потенційного адміністративного центру;
- 4) паспорти спроможних територіальних громад.

Методика також визначає правила формування спроможних громад:

- 1) відстань 20 км по дорогах з твердим покриттям, якщо дороги погані – не більше 20-25 хв. їзди до центру громади;
- 2) час прибуття швидкої та пожежної – не більше 30 хв;
- 3) нова об'єднана громада має бути економічно-спроможна;
- 4) найменування об'єднаної територіальної громади є похідним від найменування населеного пункту, визначеного як її центру;
- 5) статус та назва населеного пункту, який входить до об'єднаної громади не змінюється;
- 6) територія спроможної територіальної громади має бути нерозривною;
- 7) новоутворені територіальні громади мають знаходитися у межах однієї області, але населені пункти можуть об'єднатися з різних районів;
- 8) на території населеного пункту проживає не менш як 250 дітей шкільного і 100 дітей дошкільного віку.

Рисунок 1.1 – Формування спроможних територіальних громад

Згідно із статтею 11 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» розробляється перспективний план формування територій громад області відповідною обласною державною адміністрацією згідно з методикою формування спроможних територіальних громад і охоплює всю територію області. План охоплює всю територію області, розробляється і приймається для того, щоб у регіоні не залишалося неспроможних громад – таких, чії органи місцевого самоврядування не мають власного ресурсного забезпечення, достатнього для виконання власних повноважень з вирішення питань місцевого значення.

Методика визначає послідовність формування об'єднаних територіальних громад:

1. Визначення потенційними адміністративними центрами міст обласного значення та населених пунктів, що мають статус районних центрів.

2. Визначення потенційними адміністративними центрами населених пунктів (сіл, селищ, міст), які раніше мали статус районних центрів.

3. Визначення потенційними адміністративними центрами інших населених пунктів (сіл, селищ, міст), територія яких не охоплюється зонами доступності потенційних адміністративних центрів, визначених відповідно до підпунктів 1 і 2 цього пункту.

Рисунок 1.2 – Структура об'єднаної територіальної громади

Певний інтерес представляє структура об'єднаної територіальної громади.

До установ органів виконавчої влади на території громади належать:

- муніципальна варта;
- державне казначейство;
- санітарно-епідеміологічний та ветеринарний контроль;
- соціальний захист населення;
- протипожежна безпека;
- реєстрація речових та цивільних прав;

- пенсійний фонд.

Необхідне інфраструктурне забезпечення об'єднаних громад:

- приміщення для органу місцевого самоврядування;
- приміщення для поліклініки (амбулаторії), лікарні широкого профілю;
- приміщення для територіального центру соц. захисту;
- приміщення для Центру надання адміністративних послуг;
- приміщення окрема будівля для органів правопорядку;
- приміщення для органів державної влади (пенсійного фонду, центру зайнятості, казначейства, реєстрації актів цивільного стану та майнових прав;
- приміщення для пожежної частини.

Особлива увага при формуванні об'єднаних територіальних громад приділяється джерелам доходів бюджетів ОТГ.

До джерел формування доходів бюджетів ОТГ відносяться:

- 1) податки та збори;
- 2) базова (реверсна) дотація;
- 3) освітня та медична субвенції;
- 4) субвенції соціального характеру;

Медична субвенція розподіляється між відповідними бюджетами на основі формули та враховує кількість населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Освітня субвенція розподіляється між відповідними бюджетами на основі формули, що враховує кількість учнів, наповнюваність класів. Освітня субвенція розподіляється за рахунок освітньої субвенції не здійснюється з 1 вересня 2016 р. фінансування загальноосвітніх навчальних закладів (крім закладів початкової школи), кількість учнів у яких становить менше 25 осіб.

До основних доходів (податків, зборів) місцевих бюджетів відносять:

- 1) 60% на доходи фізичних осіб;
- 2) 25% екологічного податку;
- 3) 100% єдиного податку;

- 4) 100% податку на прибуток підприємства та фінансових установ комунальної власності;
- 5) 100% податку на майно (нерухомість, земля, транспорт);
- 6) 5% акцизного податку з реалізації підакцизних товарів;
- 7) плата за надання адміністративних послуг, адміністративні штрафи, та штрафні санкції;
- 8) державне мито;
- 9) збори (туристичний, за паркування);
- 10) плата за ліцензії та сертифікати;
- 11) орендна та рентна плати за використання природних ресурсів;
- 12) інші доходи (трансферти, власні надходження, бюджетних установ, кошти пайової участі тощо).

До видаткових повноважень об'єднаних територіальних громад відносяться:

- 1) житлово-комунальні послуги;
- 2) благоустрій, утримання місцевих доріг;
- 3) розвиток місцевої інфраструктури;
- 4) освіта (дошкільна, середня);
- 5) охорона здоров'я (первинна медична допомога);
- 6) соціальний захист та допомога;
- 7) розпорядження землями за межами населеного пункту;
- 8) фізична культура;
- 9) культура;
- 10) містобудування та забудова території;
- 11) економічний розвиток громади;
- 12) пасажирські перевезення в громаді;
- 13) місцева поліція та пожежна охорона;
- 14) адміністративні та комунальні послуги.

1.2 Особливості розроблення стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад

В Україні термін «сталий розвиток» вживають для обґрунтування лише неухильного зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл та окремих підприємств. Інколи до цього додаються цілком безсистемні заходи щодо збереження якості довкілля та поліпшення деяких умов проживання та праці, забуваючи про об'єктивну необхідність системності та узгодженості при формуванні стратегій розвитку на всіх рівнях управління. Існуючі традиційні підходи до ухвалення стратегічних рішень, правила та норми планування соціально-економічного розвитку господарської діяльності (які не забезпечують врахування компонентів природного середовища та дуже повільної відновлюваності змінених екосистем), що діють у даний час, вже досить давно себе вичерпали та не мають можливості запобігти виникненню нових екологічних проблем, тим самим ще більше погіршують несприятливу ситуацію. Тому актуальною проблемою залишається урахування екологічної складової при формуванні стратегії розвитку як держави, так і окремих ОТГ.

Стратегічна мета розвитку ОТГ, на нашу думку, це збалансоване вирішення проблем збереження навколишнього середовища, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу і завдань соціально-економічного розвитку на користь нинішнього і майбутніх поколінь.

Досягнення гармонії між екологічною, соціальною та економічною підсистемами, що є основою сталого розвитку можна окреслити визначенням Люка Хенса – «сталий розвиток» це: соціально орієнтоване задоволення культурних, матеріальних та духовних потреб людства, економічна спроможність, яка передбачає здатність «сплачувати» за свої власні потреби, не виходячи за рамки доходу, екологічно стійка, довготривала підтримка здатності екосистем до життєзабезпечення.

Основні принципи концепції сталого розвитку:

1. Людство повинно забезпечити будь-якому розвитку саме сталого і довготривалого характеру, що забезпечить не тільки потреби людей зараз, а і надасть можливість існування майбутнім поколінням.
2. Обмеження, що існують при експлуатації природних ресурсів, відносні - пов'язані із здатністю біосфери до самовідновлення.
3. Необхідність задовольнити потреби всіх людей та всім надати можливість реалізувати свої сподівання на більш благополучне життя.
4. Необхідно скорегувати життя тих людей, хто користується надмірними благами, з обмеженими екологічними ресурсами планети.
5. Темпи та розміри росту населення повинні бути узгоджені з потенціалом глобальної екосистеми Землі.

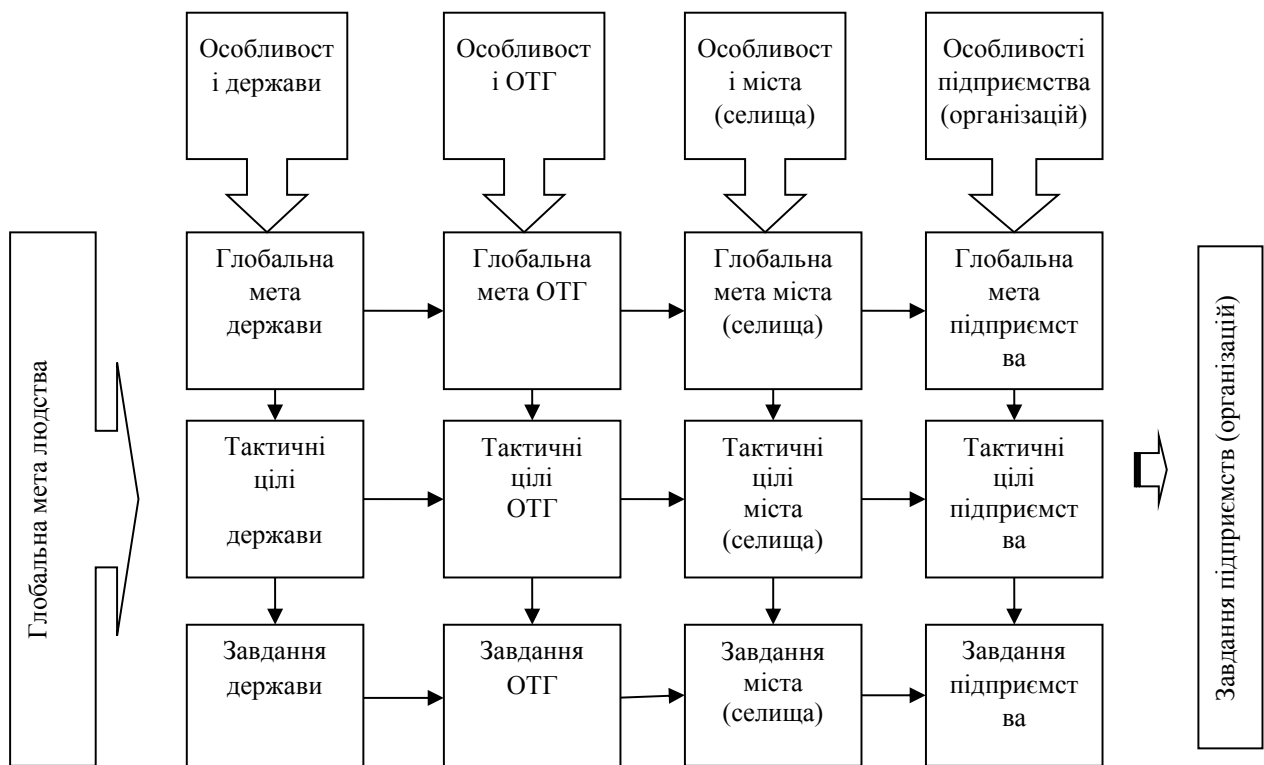

Рисунок 1.3 – Формування цілей і завдань на всіх рівнях управління

Стратегічними орієнтирами такої політики насамперед є [1]:

- ефективне використання поновлюваних і екологічно безпечних невідновлюваних природних ресурсів;
- екологічно обґрунтоване розміщення продуктивних сил і екологічно безпечний розвиток промисловості, енергетики, транспорту і комунального господарства на всіх територіях;
- забезпечення сприятливого навколишнього середовища і збереження природних екологічних систем, природних ландшафтів, їх біологічної різноманітності.

Саме для вирішення цих завдань і необхідно мати чітку позицію в питаннях екології, що буде має бути сформована в чинному законодавстві - як на рівні держави, так і на рівні окремих об'єднаних територіальних громад. А стратегії розвитку окремих міст, селищ, підприємств та організацій необхідно формувати з урахуванням цілей держави та ОТГ.

Таблиця 1.1 – Чинники деградації природного середовища на різних рівнях [1]

Передумови деградації природного середовища		
Світовий рівень	Державний рівень	Рівень ОТГ
<ul style="list-style-type: none"> - зростання споживання природних ресурсів; - збільшення чисельності населення планети; - деградація основних компонентів біосфери; - можливі зміни клімату і виснаження озонового шару Землі; - зростання екологічного збитку від стихійних та техногенних катастроф; - недостатній для переходу до сталого розвитку людської цивілізації рівень координації дій світової спільноти в області вирішення екологічних проблем і регулювання процесів глобалізації. 	<ul style="list-style-type: none"> - різке ослаблення управлінських функцій держави в області природокористування і охорони навколишнього середовища; - перевага ресурсовидобувних і ресурсоемних секторів в структурі економіки; - низька ефективність механізмів природокористування і охорони навколишнього середовища; - високий ступінь зношеності основних фондів; - наслідки економічної кризи і невисокий рівень життя населення; - висока частка тіньової економіки у використанні природних ресурсів; - низький технологічний і організаційний рівень економіки; - низький рівень екологічної свідомості і екологічної культури населення країни. 	<ul style="list-style-type: none"> - наслідки економічної кризи і невисокий рівень життя населення; - низька ефективність механізмів природокористування і охорони навколишнього середовища; - різке ослаблення управлінських функцій ОТГ в області природокористування і охорони навколишнього середовища; - висока частка тіньової економіки у використанні природних ресурсів; - низький рівень екологічної свідомості і екологічної культури населення.

Стратегічною метою державної політики в області екології є збереження природних систем, підтримка їх цілісності і функцій життєзабезпечення для сталого розвитку суспільства, підвищення якості життя, поліпшення здоров'я населення і демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки країни. Необхідними умовами якої є:

- збереження і відновлення природних систем, їх біологічної різноманітності і здібності до саморегуляції як необхідної умови існування суспільства;

- забезпечення раціонального природокористування і рівноправного доступу до природних ресурсів сучасного покоління людей та майбутнього;

- забезпечення сприятливого стану навколишнього середовища як необхідної умови поліпшення якості життя і здоров'я населення.

Діяльність ОТГ в області використання природних ресурсів повинна базуватися на наступних принципах [1]:

- визнання неможливості розвитку людського суспільства при деградації природи;

- пріоритетність для суспільства функцій життєзабезпечення біосфери по відношенню до прямого використання її ресурсів;

- справедливий розподіл доходів від використання природних ресурсів і доступу до них;

- запобігання негативним екологічним наслідкам в результаті господарської діяльності;

- відмова від господарських і інших проектів, пов'язаних з впливом на природні системи, якщо їх наслідки непередбачувані для навколишнього середовища;

- природокористування на платній основі і відшкодування населенню і навколишньому середовищу збитків від порушення законодавства про охорону навколишнього середовища;

- відвертість екологічної інформації;

– участь суспільства, органів самоврядування і ділових кіл в підготовці, обговоренні, ухваленні і реалізації рішень в області охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування.

Тобто, головне завдання ОТГ, що базується на основних принципах раціонального природокористування – коректування негативних зовнішніх впливів на навколишнє середовище. А вирішувати його необхідно в два етапи:

- 1) встановлюються цілі екологічного розвитку (рівень держави);
- 2) розробляється та впроваджується система економічних та правових інструментів (рівень ОТГ).

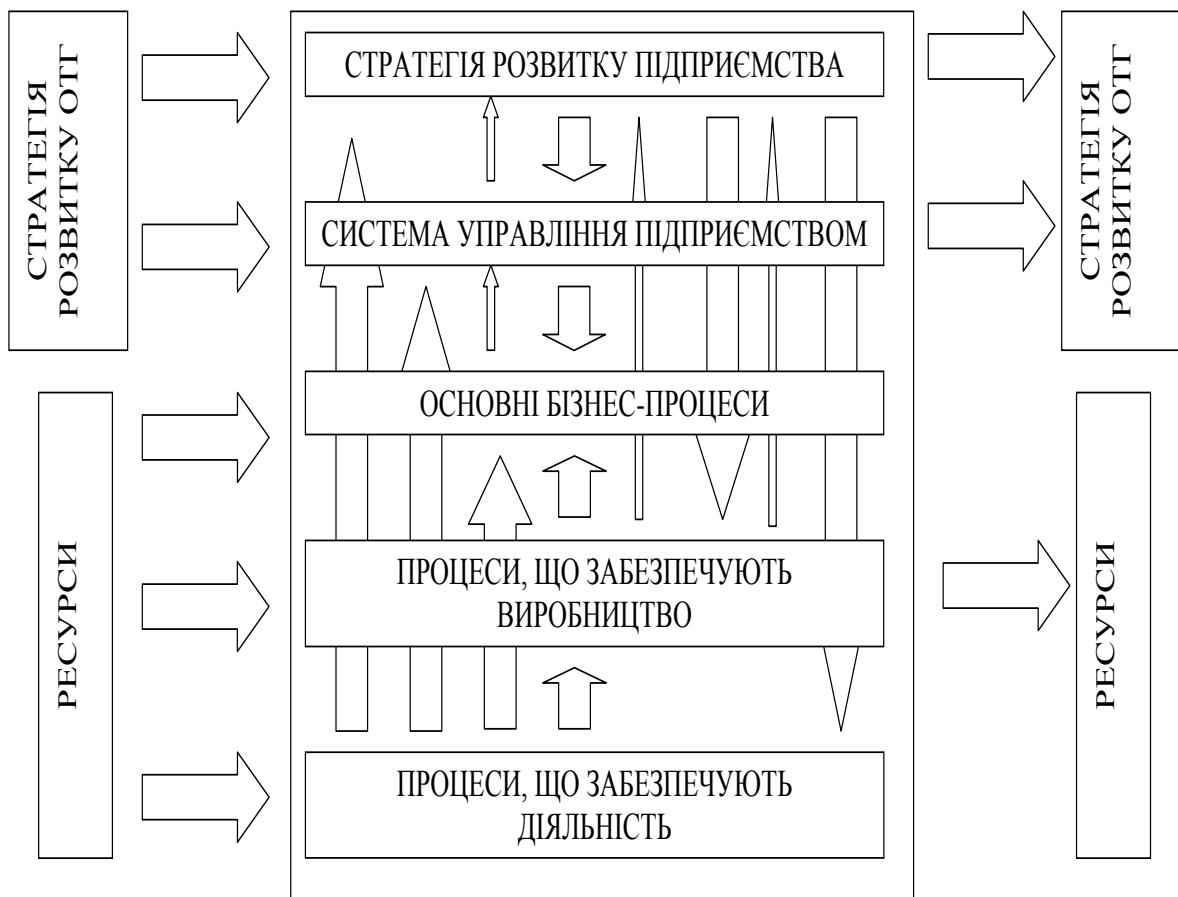

Рисунок 1.4 – Особливості формування стратегій розвитку підприємства та ОТГ

Саме тому, для реалізації основних принципів сталого розвитку необхідна відповідна стратегія розвитку ОТГ, яка буде базуватися на: розвитку інформаційних технологій; забезпеченні інформованості та керованості; мінімізації використання ресурсів, що не відновлюються; запобіганні необґрунтованим витратам ресурсів, що здатні до відновлювання; максимізації суспільної корисності використання ресурсів; переході до поновлюваних джерел та загальному зниженню енергоспоживання; оптимізації демографічних процесів; зміні цінностей та орієнтирів суспільства; утриманні в допустимих межах основних параметрів економіки (рисунок 1.4).

1.3 Децентралізація публічної влади як основа формування об'єднаних територіальних громад

Невід'ємною складовою загальнодержавної економічної політики є регіональна політика, метою якої є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, дотримання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання. Активізація внутрішнього потенціалу регіонів здійснюється через механізм реалізації регіональної політики, який являє собою систему конкретних важелів за допомогою яких здійснюється державний вплив на соціально-економічний розвиток регіонів та вдосконалюється структура їх господарського комплексу. Вагомою складовою механізму реалізації регіональної політики є децентралізація влади.

Саме децентралізація влади, завдяки незалежним зусиллям місцевого самоврядування та підвищення його активності, є ефективним знаряддям у покращенні соціально-економічного розвитку території, раціонального використання ресурсного потенціалу, зміцненні демократичних процедур та захисту прав людини. Тому на сучасному етапі децентралізація влади є

основою стабільного розвитку держави, її регіонів та окремих населених пунктів [2].

У світовій практиці виділяють три принципово відмінні форми децентралізації:

- деконцентрація – один із способів адміністративної організації, яка здійснюється в централізованій державі шляхом передання повноважень відповідним особам у територіальних одиницях. Деконцентрація спрямована на розширення компетенції регіональних органів виконавчої влади, із дуже помірним інституційним та фінансовим посиленням органів місцевого самоврядування. Таким чином, відбувається роздрібнення влади одного рівня [3]. У випадку деконцентрації центральні органи влади розосереджують цілий ряд своїх функцій, таких як планування та фінансування, серед регіональних представників, зберігаючи за собою контроль. При цьому деконцентрація є, насамперед, адміністративним заходом, за реалізації якого право прийняття рішень залишається за центральними органами влади держави.

- деволюція – форма децентралізації, що передбачає передання повноважень, стосовно питань місцевого значення та регіонального розвитку від центрального уряду до виборних органів місцевого самоврядування (часто регіональних парламентів), які формують свої виконавчі структури (регіональні уряди) [4]. У випадку деволюції центральні органи влади держави передають певні повноваження та функції на нижчі рівні управління. Головною метою постає зближення уряду з населенням, підвищення й забезпечення прозорості та підзвітності. За таких умов місцева адміністрація діє в загальних політичних межах, встановлених центральними органами влади, але вона автономно реалізує свої функції. Деволюція державного управління може бути ефективною в тих сферах та питаннях державної діяльності, де не вимагається проведення єдиної державної політики [5].

- делегування повноважень – тимчасова передача своїх повноважень одними органами державної влади іншим органам державної влади або органам місцевого самоврядування [6].

Кожній з цих форм притаманні певні види децентралізації, які доцільно класифікувати за певними ознаками (рис. 1):

1. В залежності від суб'єкта децентралізації розрізняють територіальну, функціональну та предметну децентралізацію.

Територіальна децентралізація – це створення органів публічної адміністрації, які здійснюватимуть урядування в адміністративно-територіальних одиницях самостійно і незалежно від органів державної влади, перебуваючи поза їх ієрархічною системою та підпорядкуванням, тобто органів місцевого та регіонального самоврядування.

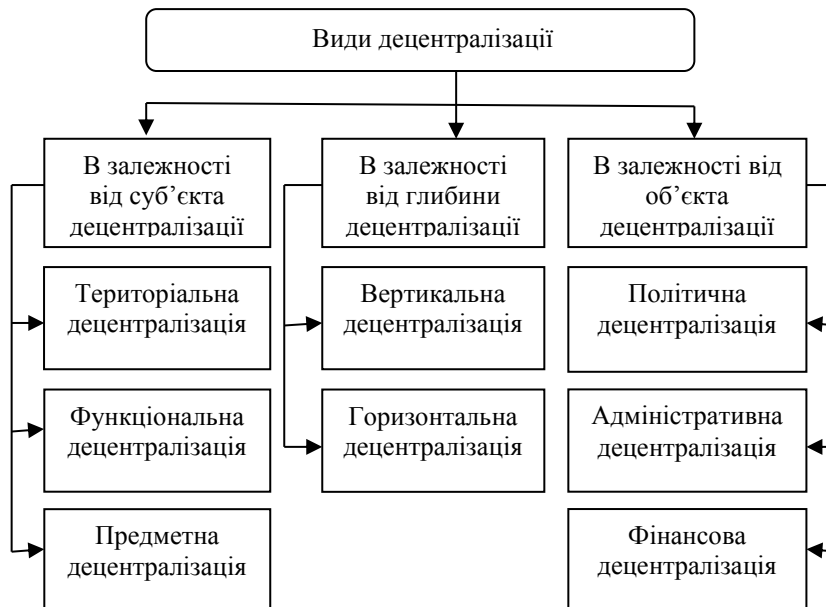

Рисунок 1.5 – Класифікація видів децентралізації

Функціональна децентралізація – це визнання самостійних і незалежних спеціалізованих організацій (об'єднання, спілки) суб'єктами владних повноважень із делегуванням їм права здійснювати певний обсяг завдань публічного характеру, зокрема, щодо урядування та виконання відповідних функцій у визначених законодавством сферах суспільного життя.

Предметна децентралізація – це професійне самоврядування як система управлінських взаємовідносин між усіма представниками певної професії, що

реалізується визначеною законом представницькою організацією, яка перебуває під наглядом органів державної влади.

2. В залежності від глибини децентралізації доцільно виділити вертикальну і горизонтальну децентралізацію.

Вертикальна децентралізація передбачає чітке визначення порядку прийняття рішень керівними органами різного рівня. Принциповими питаннями вертикальної децентралізації є: глибина ієрархічної децентралізації, обсяг та сфера повноважень нижчих владних ланок (усіх суб'єктів, що наділені правом здійснювати функції публічного управління) і організація системи нагляду та контролю за діяльністю цих органів. При цьому важливо розуміти, що йдеться не лише про органи публічної адміністрації, а й про інших суб'єктів (професійні об'єднання, підприємницькі структури та ін.).

Горизонтальна децентралізація стосується перерозподілу та функцій і компетенцій всіх інших елементів структури органів публічної адміністрації, крім керівного органу [7]. Цей перерозподіл повноважень стосується органів управління одного рівня.

3. В залежності від об'єкта децентралізації, виділяють політичну, адміністративну та фінансову децентралізацію:

Політична децентралізація передбачає розподіл влади між центральним урядом та місцевими органами влади з неієрархічним підпорядкуванням останніх центру, високий ступінь фінансової автономії та виборність вищих службовців місцевого рівня. Відповідні конституційні гарантії формування системи органів місцевого самоврядування, її зміст та організація засвідчують незалежність таких органів від держави.

Адміністративна децентралізація – це розподіл влади між центральним урядом та місцевими органами влади в ієрархічному порядку, коли останні діють у межах, які визначає центр, вони не є повністю залежними і отримують часткову фінансову та структурну автономію щодо задоволення публічного інтересу в межах відповідної території.

Фінансова децентралізація передбачає наявність фінансових та матеріальних засобів у власності громади, якими вона має право володіти, користуватися і розпоряджатися [8].

Україна є державою, яка географічно знаходиться в центрі Європи і має потужний потенціал для соціально-економічного розвитку. Конкурентними перевагами України є достатньо сприятливі природно-кліматичні умови, значні запаси мінерально-сировинних ресурсів, висока продуктивність земельних угідь, розвинений виробничий комплекс, потужний трудоворесурсний потенціал, висока щільність інженерно-транспортної інфраструктури, вигідне економіко-географічне положення на перетині комунікаційних зав'язків «схід – захід» та «північ – південь». Проте аналіз соціально-економічного розвитку України та її окремих регіонів свідчить про наявність кризових процесів, зокрема поглиблення міжрегіональних та міждержавних суперечностей, зростання диспропорцій та загострення економічних і соціальних проблем, погіршення якості життя населення тощо.

На сучасному етапі вихід із кризи можливий лише на основі здійснення системних реформ.

Серед загальної кількості першочергових реформ вагоме місце займає децентралізація та реформа державного управління, яка тісно пов'язана з реформуванням місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою в Україні, реформою податкової та бюджетної систем.

Внутрішньополітичний розвиток держави та зовнішня ситуація навколо України загострили питання децентралізації влади – передачу повноважень та ресурсів на нижчі рівні публічного управління. Крім того, децентралізація виступає однією з форм розвитку демократії, що дозволяє при збереженні держави та її інститутів, розширити місцеве самоврядування, активізувати населення на вирішення власних потреб та інтересів, звужити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами саморегуляції, виробленими самим суспільством, зменшити витрати держави і платників податків на утримання держапарату.

Головною метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування [9].

Вагомою причиною необхідності реалізації реформи децентралізації влади в Україні стала надмірна централізація влади у прийнятті рішень. Централізація влади представляє собою зосередження керівництва, управління, організації певних суспільних, політичних процесів в одних руках, нагромадження будь-чого в єдиному центрі; концентрація більшості функцій соціального та державного управління, відповідних прав і повноважень у центральних владних структурах [10].

Серед загальної кількості причин необхідності децентралізації в Україні чільне місце займає фінансова недієздатність місцевого самоврядування, яка зумовлена слабкістю фінансової бази, недостатністю ресурсів для вирішення повсякденних питань розвитку громади [11].

Суттєвою причиною децентралізації влади в Україні є порушення принципу субсидіарності у розподілі повноважень та формуванні стабільних джерел наповнення місцевих бюджетів.

Порушення принципу повсюдності організації місцевої влади також зумовлює необхідність децентралізації влади. Під повсюдністю розуміють таку територіальну організацію системи державного управління, за якої «кожна частина території країни управляється певним муніципальним урядом» [12]. Забезпечення повсюдності місцевого самоврядування в Україні є однією з важливих складових децентралізації, побудови ефективної системи територіальної організації влади з фінансово спроможним місцевим самоврядуванням.

Ключовою проблемою в забезпеченні повсюдності місцевого самоврядування в Україні є відсутність у територіальних громад права

власності на землю за межами населених пунктів. Землі за межами населених пунктів переважно перебувають у приватній та державній власності, останніми на сьогодні розпоряджаються кілька органів державної виконавчої влади. Як наслідок, органи місцевого самоврядування позбавлені можливості ефективно планувати розвиток територій, громади – відстоювати свої інтереси у процесі ухвалення рішень про використання земельних ресурсів [11]. Відсутність у територіальних громад права власності на землю за межами населених пунктів суттєво звужує матеріальну основу місцевого самоврядування, унеможлиблює повноцінний соціально-економічний розвиток громад та надання органами місцевого самоврядування якісних публічних послуг.

Наступною причиною децентралізації є незадовільний стан розвитку соціальної інфраструктури (освіти, медицини, житлово-комунального господарства, громадського транспорту тощо). Найгострішими проблемами розвитку соціальної сфери населених пунктів України є: невпорядкованість відносин власності на об'єкти соціальної інфраструктури; недостатність бюджетних коштів для їх ефективного функціонування; недосконала система територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури; недостатній рівень кадрового забезпечення; низька якість послуг [10].

Тому, головною метою реформування соціальної інфраструктури на місцевому рівні є забезпечення ефективного функціонування і подальшого розвитку сфери послуг для задоволення соціально-культурних, житлово-комунальних та побутових потреб населення.

Погіршення якості та доступності публічних та соціальних послуг відбувається за рахунок ресурсної неспроможності органів місцевого самоврядування здійснювати власні і делеговані повноваження.

Неузгодженість місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад також зумовила необхідність децентралізації влади в Україні.

Успішна реалізація реформи децентралізації в Україні є можливою тільки у комплексі з реформуванням адміністративно-територіального устрою, необхідність якого пов'язана з наявністю таких проблем:

- надмірна кількість адміністративно-територіальних одиниць базового та районного рівнів, які не мають достатнього потенціалу для розвитку;

- деградація системи сільського розселення та прискорення депопуляції населення в малих сільських радах;

- невідповідна структура адміністративно-територіального устрою, зокрема, розривність територій адміністративно-територіальних одиниць, наявність анклавів та ексکلавів;

- законодавча неврегульованість правового статусу адміністративно-територіальних одиниць: відсутність єдиних критеріїв та порядку віднесення населених пунктів до категорії сіл, селищ, міст; утворення районів та районів у містах;

- надмірна роздрібненість адміністративно-територіальних одиниць за чисельністю населення, потенціалом та площею;

- нерівномірна доступність та віддаленість від адміністративного центру адміністративно-територіальних одиниць.

Реформа адміністративно-територіального устрою дозволить: упорядкувати адміністративно-територіальні одиниці та їх уніфікувати; покращить якість та доступність надання публічних послуг населенню; підвищить ефективність використання фінансових ресурсів; призупинить деградацію сільських населених пунктів; стане основою сталого та фінансово спроможного місцевого самоврядування.

Таким чином, децентралізація влади, завдяки незалежним зусиллям місцевого самоврядування та підвищення його активності, може стати ефективним знаряддям у покращенні соціально-економічного розвитку території та держави в цілому, раціонального використання ресурсного потенціалу, зміцненні демократичних процедур та захисту прав людини. Крім того, реформа децентралізації – це системна реформа, що передбачає

структурні зміни у багатьох сферах суспільного розвитку. Тому побудова ефективної системи місцевого управління залежить від синхронної реалізації секторальної децентралізації, основними напрямками, якої є освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, земельні відносини, інфраструктура, навколишнє середовище та використання природних ресурсів, житлово-комунальне господарство, центри надання адміністративних послуг.

Україна володіє потужним потенціалом для соціально-економічного розвитку, проте кризові явища в країні та її регіонах свідчать про наявність значних проблем, основними з яких є: поглиблення міжрегіональних та міждержавних суперечностей; зростання диспропорцій в економічному розвитку регіонів та населених пунктів; незадовільний розвиток соціальної інфраструктури; надання адміністративних послуг неналежної якості; збільшення рівня безробіття; погіршення якості життя населення тощо. Особливо гострими є проблеми, що акумулюються на рівні місцевої влади, а саме: недостатня фінансова дієздатність органів місцевого самоврядування; низький рівень взаємної довіри між громадянським суспільством та владою; неузгодженість місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами населення територіальних громад тощо. Досвід зарубіжних країн підтверджує, що для вирішення існуючих проблем вагоме значення має системне реформування усіх сфер діяльності, яке спрямоване на підвищення добробуту життя населення та зміцнення позицій України у світі. Серед загальної кількості першочергових реформ чільне місце займає реформа публічної влади на основі її децентралізації, оскільки саме ця реформа спрямована на підвищення соціально-економічного розвитку держави за рахунок вирішення проблем у кожному регіоні, районі чи населеному пункті.

Децентралізація публічної влади є механізмом, що забезпечує сталий розвиток регіонів держави на основі законодавчо-регламентованих процесів передачі частини функцій, повноважень та бюджетів центральних органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування [13]. Подальший розвиток держави та зовнішня ситуація навколо України загострили питання

децентралізації влади – передачу повноважень та ресурсів на нижчі рівні публічного управління. Крім того, децентралізація виступає однією з форм розвитку демократії, що дозволяє при збереженні держави та її інститутів розширити місцеве самоврядування, активізувати населення на вирішення власних потреб та інтересів, звужити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами саморегуляції, виробленими самим суспільством, зменшити витрати держави і платників податків на утримання державного апарату [10].

Дослідження науковців підтверджують, що децентралізація публічної влади спрямована на забезпечення:

- системності у формуванні політики місцевого самоврядування щодо соціально-економічного розвитку територіальної громади;
- оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади шляхом передачі функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам відповідного рівня;
- контролю за функціонуванням місцевої влади з боку суспільства через громадянські інститути на засадах прямої демократії;
- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для зміцнення економічної бази розвитку територіальних громад;
- відповідальності органів місцевого самоврядування та посадових осіб за рішення, дії чи бездіяльність перед громадою та окремими громадянами;
- доступності та підвищення якості публічних послуг, що надаються;
- дотримання принципів ефективності, відкритості та доброчесності в роботі органів та посадових осіб місцевого самоврядування [9].

Необхідно відмітити, що процес децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування в Україні триває вже декілька років.

Таким чином, можна стверджувати, що реформа децентралізації публічної влади в Україні має позитивне спрямування, проте існує низка проблем, які заважають її впровадженню, а саме:

- відсутність чіткого алгоритму процесу децентралізації публічної влади;
- правова неузгодженість адміністративно-територіального устрою;
- законодавчо не визнано територіальну громаду юридичною особою, а отже не врегульоване її право власності на майно;
- незавершеним залишається земельне питання;
- неузгодженість секторальної децентралізації з реальними інтересами територіальних громад;
- недостатній рівень підготовки управлінських кадрів органів місцевого самоврядування, що не дозволяє залучати на належному рівні грантові ресурси;
- відсутність солідарної відповідальності влади та населення за розвиток території;
- низький рівень взаємної довіри між громадськими організаціями та органами влади;
- неузгодженість місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами населення територіальних громад тощо.

Проведення децентралізації публічної влади є і складним і відповідальним процесом, здійснення якого потребує системного вивчення та аналізу зарубіжного досвіду у цій сфері діяльності. У наукових дослідженнях зарубіжних та вітчизняних вчених, які займалися питаннями децентралізації влади виокремлено декілька моделей організації місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади, основними з яких є англосаксонська, континентальна та змішана [14, 15]. Зазначені моделі відрізняються вищим або нижчим рівнем децентралізації публічної влади, а відтак мають різні принципи формування органів місцевого самоврядування та особливості організації взаємовідносин між гілками влади. Так, англосаксонська модель організації місцевого самоврядування характеризується: високим рівнем самостійності органів місцевого самоврядування; значним контролем за діяльністю органів місцевої влади з боку населення; потужною нормативно-правовою базою в межах якої здійснюється реформа місцевого самоврядування. Зазначена модель

реалізувалася у Великобританії та у державах, які у минулому були британськими колоніями. Особливостями континентальної моделі є: поєднання прямого державного управління і місцевого самоврядування; певна ієрархія органів державного і місцевого управління; обмежена автономія місцевого самоврядування; наявність у громадах уповноважених від влади осіб, які контролюють органи місцевого самоврядування.

Континентальну модель розвитку місцевого самоврядування використовували Італія, Польща, Болгарія, Франція, Туреччина, Іспанія тощо. Змішана модель місцевого самоврядування характерна для Німеччини, Австрії та передбачає наявність виборного органу, який представляє одночасно як муніципальну, так і державну владу. Варто відмітити, що зазначені моделі не є універсальними і питання пошуку ефективних моделей державного управління різними країнами світу залишається актуальним.

Досвід зарубіжних країн підтверджує існування тісного взаємозв'язку між проведеною реформою децентралізації публічної влади та економічним зростанням і наявними високими показниками якості життя у цих країнах.

Для України досить показовим є польський досвід реформування публічної влади.

Польща є постсоціалістичною державою і має спільні риси з Україною в адміністративно-територіальному устрою, у демографічних показниках, формі державного устрою та формі державного управління тощо. У Польщі на початку 90-х років реформа децентралізації публічної влади стала невід'ємною складовою масштабного ринкового реформування держави, яка сприяла формуванню приватної власності, розвитку демократії, створенню ефективних політичних інститутів, збільшенню ресурсної бази органів місцевого самоврядування, захисту прав окремих громадян, становленні громадянської та політичної свободи. Метою децентралізації було реформування системи управління на локальному рівні, підвищення рівня фінансової самостійності окремо взятого регіону та населеного пункту, зростання якості надання публічних послуг та подолання корупції.

Результатом адміністративно-територіального реформування стало укрупнення воєводств (з 49 до 16), що сприяло вирішенню локальних та регіональних проблем (крім того, було ліквідовано 287 державних адміністрацій у повітах, а натомість створено 372 одиниці місцевого самоврядування) [16, 17]. Значну увагу польська влада приділила співпраці воєводств, а саме: створенню вільних економічних зон; наданню допомоги одним регіоном іншому; реалізація спільних проектів; спільне фінансування певних інфраструктурних об'єктів тощо.

Вагоме місце у реформі місцевого самоврядування у Польщі мала фінансова децентралізація. Саме фінанси органів місцевого самоврядування є основою для виконання ними державних завдань і визначають умови економічного розвитку на локальному та регіональному рівнях. Фінансова децентралізація передбачала: закріплення за територіальними громадами місцевих податків, частини загальнодержавних податків та інших доходів місцевих бюджетів; фінансову підтримку одного воєводства іншим; змінену схему перерозподілу податків з державного бюджету до місцевих (так, на місцях залишається близько 40% прибуткових податків, майже 7% доходів від корпоративних податків і 100% податків на нерухомість) [16, 17, 18]; можливість тісної співпраці з міжнародними фінансовими фондами; можливість вибору громадянами Польщі регіону до якого вони будуть сплачувати податки.

Значний вплив реформа децентралізації публічної влади мала на розвиток окремих сфер діяльності: освіти (місцеві органи влади несуть відповідальність за весь освітній процес окрім встановлення стандартів та очікуваних навчальних результатів); охорони здоров'я (працездатні громадяни мають змогу отримувати медичні послуги за рахунок сплати власних податків; лікування безробітних забезпечує держава; для працівників сфери охорони здоров'я умови праці забезпечує базовий адміністративно-територіальний рівень; профільні медичні програми фінансуються повітом); земельні відносини (земельні ресурси є власністю гмін); підприємницька діяльність (влада

відокремилася від бізнесу, що дозволило кожному громадянину вільно і на вигідних умовах займатися господарською діяльністю).

2 ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1 Екологоорієнтований кластерний підхід до розвитку об'єднаних територіальних громад

Економічне зростання території неможливе без урахування ряду факторів. Зокрема це стосується такої складової розвитку території, як природно-ресурсне забезпечення. При цьому особливої уваги набуває дослідження природно-ресурсного потенціалу на основі аналізу трьох складових: соціальної, екологічної та економічної. Саме ці три складові є визначальними при формуванні тенденцій розвитку території.

В сучасних умовах економічного розвитку територій в Україні однією з ключових реформ є децентралізація. Основна мета якої полягає у передачі частини адміністративних повноважень та фінансових ресурсів з вищого рівня державного управління на регіональний рівень. Механізмом формування конкурентоспроможності регіону на даному етапі децентралізації є створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Економічний ефект ОТГ залежить від багатьох чинників, а саме: збільшення обсягів виробництва товарів та послуг, сприятливого бізнес-середовища на регіональному рівні, реалізації ефективних інвестиційних та інноваційних проектів. Дієвим інструментом соціально-економічного розвитку ОТГ можуть стати кластери. Актуальність даного дослідження підтверджується Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2030 року «запровадження різноманітних інструментів та механізмів стимулювання місцевого економічного розвитку (кластерів, національних проектів, механізму державно-приватного партнерства тощо), утворення нових підприємств, що орієнтуються на місцеві джерела сировини, задовольняють насамперед потреби внутрішнього ринку»[19].

Метою дослідження є розробка екологоорієнтованого підходу до розвитку об'єднаних територіальних громад та визначення основних факторів, що впливають на формування кластерів окремих територій.

Визначення кластера було здійснено Європейською комісією у 2008 р. та пов'язувалося лише з конкурентоспроможністю та інноваціями. Так, зокрема, в системному документі Єврокомісії “Commission Staff Working Document SEC (2008) 2637” (“Концепт кластерів і кластерної політики та їх роль для конкурентоспроможності й інновацій”) зазначається, що кластери є “групами незалежних підприємств-ініціаторів (малих, середніх і великих), а також науково-дослідницьких організацій, які задіяно в певному секторі чи регіоні. Їх діяльність скерована на розвиток інноваційної активності шляхом стимулювання інтенсивної взаємодії, спільного використання ресурсів, обміну знаннями та досвідом, а також ефективного сприяння передачі технологій, мереж і поширення інформації серед підприємств, що входять до кластера”[20].

Кластер доцільно розглядати як синергію бізнесу, влади та науки. Бізнес займає провідну роль в цій системі. Не менш важливою умовою існування кластеру - географічна концентрація. Тобто на певній території є природно виникненні умови, такі як клімат або скупчення представників бізнесу, котрі сприяють розвитку регіону. Разом з вище вказаним кластер повинен мати чіткі границі своїх компетенцій, тобто необхідно визначити його smart-спеціалізацію. Така кластерна модель розвитку регіональної економіки активно і ефективно використовується в ЄС, США, Японії, Сінгапурі та інших країнах [21].

Кластерна політика на практиці реалізується у розробці кластерної стратегії. Кластерна стратегія розробляє рішення (пріоритети) в області організації кластерів та мережевої співпраці, що визначають конкретні заходи для досягнення соціально-економічних цілей розвитку регіону та забезпечення його конкурентоспроможності [22].

Нами пропонується розглядати розвиток кластеру на основі визначення синергетичного ефекту від вкладення інвестицій в наукові розробки (x_1),

спрямовані на впровадження нових екологоорієнтованих проектів в бізнесі (e_1), а саме використання енергозберігаючих технологій, впровадження нересурсоемного технологічного обладнання та інше, що в свою чергу підвищить ефективність роботи бізнесу (e_2) та сприятиме підвищенню соціального рейтингу та ефективності роботи владних структур (e_3) на даній території. А це в свою чергу підвищить обсяг податкових надходжень, які будуть спрямовані на розвиток інфраструктури та подальших інвестицій у розвиток науки як з боку влади (x_3), так і з боку бізнесу (x_2).

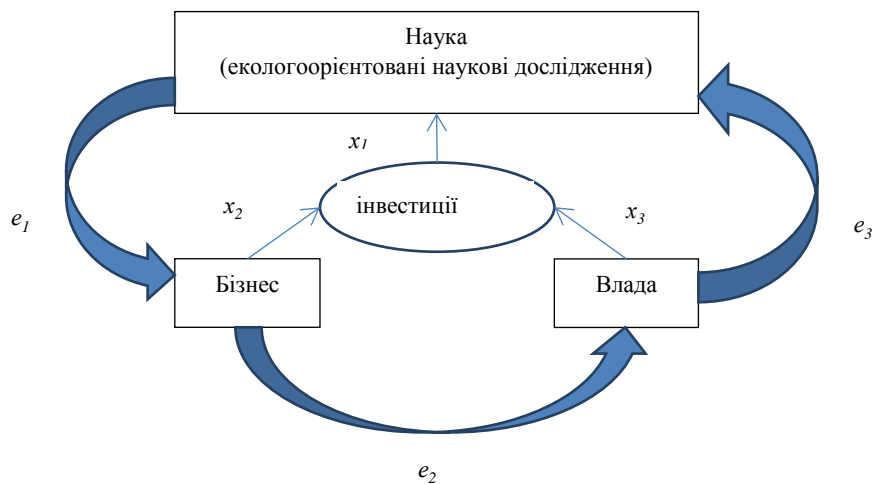

Рисунок 2.1 – Схема руху екологоорієнтованих інвестиційних потоків на основі кластерного підходу

Така синергетична взаємодія науки, бізнесу та влади на основі кластерного підходу дає нам підстави розглядати ефективність розвитку об'єднаної територіальної громади (E) як арифметичну прогресію від інвестицій в розвиток екологоорієнтованих наукових досліджень (формула 2.1).

$$\begin{cases} E = f(x_1, x_2, x_3, e_1, e_2, e_3) \\ e_1 = \lim_{x \rightarrow \infty} \sum_{i=1}^3 x_i \\ e_2 = e_1 + f(e_1) \\ e_3 = e_2 + f(e_2) \end{cases}, \quad (2.1)$$

де E – ефективність діяльності об'єднаної територіальної громади при впровадженні екологоорієнтованого кластерного підходу;

x_1 – інвестиції в екологоорієнтовані наукові дослідження, які складаються з самофінансування за рахунок коштів науковців та наукових організацій, коштів підприємств бізнесу та фінансової підтримки влади, грн.;

x_2 – інвестиції від підприємств та організацій бізнесу в екологоорієнтовані наукові дослідження, грн.;

x_3 – інвестиції з боку владних структур в екологоорієнтовані наукові дослідження, грн.;

e_1 – ефективність отриманих результатів наукових досліджень (розробка нових еколого-орієнтованих технологій для бізнесу);

e_2 – ефективність результатів діяльності бізнесу від впровадження екологоорієнтованих технологій (отримання прибутку від виробництва нересурсоємної, екологічно-чистої та конкурентоспроможної продукції, поповнення бюджету податковими надходженнями);

e_3 – ефективність результатів діяльності влади (перерозподіл фінансових надходжень на розвиток інфраструктури ОТГ та подальше екологоорієнтоване наукове фінансування).

Необхідність використання синергетичного ефекту в даному дослідженні обумовлюється тим, що за допомогою синергетики вчені спробували описати, пояснити і навіть передбачити поведінку динамічних систем здатних до самоорганізації [23]. Як зазначив Г. Ферстер, необхідною умовою самоорганізації систем є її стан постійного контакту і взаємодії з тим, що оточує [24]. За словами Цикіна В.О., відкритість системи є необхідною, але не достатньою умовою для її самоорганізації [25]. Також він зазначив, що самоорганізація та розвиток відкритої системи є наслідком саме її нестійкості, яка досить часто є умовою стабільності та динамічного розвитку [25]. Окрім

того самоорганізація завжди пов'язана з взаємодією всіх елементів системи, інколи навіть хаотичною [25].

Слід зазначити, що сучасна наука розглядає розвиток території з позиції збалансованого соціо-еколого-економічного підходу. При цьому необхідно зазначити, що основною складовою має бути саме екологоорієнтована компонента, що забезпечить стійкість системи в цілому. Оскільки в разі розвитку лише економічної та соціальної складових не можливе довготривале функціонування системи [26]. У зв'язку з тим, що екологічна політика України реалізується на трьох рівнях управління: національний, регіональний і місцевий, необхідно визначити функції та інструменти впливу на розвиток соціо-еколого-економічних систем. А сталий розвиток країни і окремих її регіонів залежить від урахування екологічного чинника у всіх секторах життєдіяльності суспільства. Особливо це стосується формування обсягів надходження та перерозподілу фінансових потоків на екологоорієнтовані заходи.

Відповідно до світових стандартів, формування кластерів відбувається у певній послідовності, яка носить рекомендаційний характер для їх потенційних суб'єктів, що становить покроковий алгоритм їх створення. Необхідною умовою повинно стати урахування екологічного підходу в сучасних умовах розвитку ОТГ, а саме:

1) визначення одного чи кількох підприємців (підприємств) і розгляд усіх підприємств та організацій, які перебувають вище або нижче в одному ланцюгу з урахуванням їх екодеструктивного впливу;

2) визначення організацій та представників бізнесу, які підтримуватимуть кластер наданням спеціальних знань і екологоорієнтованих технологій, інформації, капіталу, інфраструктури, а також організації, що обслуговують суб'єктів кластера;

3) аналіз тих державних організацій і відомств, які мають істотний вплив на суб'єктів кластера;

4) установлення меж кластера [27].

Вважаємо, що завдання влади при використанні кластерного підходу на певній території – виявити основні кластери, в яких зацікавлена ОТГ, через формування механізму в законодавчому плані, наявного інтелектуального і науково-освітнього потенціалу, матеріально-технічних та інших ресурсів, визначення стратегічних основ розвитку [28].

Слід зазначити необхідність комплексного аналізу щодо визначення соціо-еколого-економічної рівноваги ОТГ на основі урахування природно-ресурсного потенціалу території. Екологізація системи управління передбачає комплекс заходів зі створення екологоорієнтованої організаційної структури управління, екологізації функцій управління та процесів прийняття управлінських рішень. Але розробленню та впровадженню цих заходів повинна передувати комплексна діагностика системи управління, яка можлива лише на основі системного підходу, що спирається на врахуванні соціальної, екологічної та економічної складових. Тобто потрібна діагностика на основі системного підходу.

Таким чином узагальнену модель використання кластерного підходу для забезпечення соціо-еколого-економічної рівноваги регіону можна представити наступним чином (рисунок 2.1).

Для подальшого розвитку кластерів розробляють стратегії, які, по суті, повинні доповнювати одна одну. Тобто ці стратегії спрямовані на підвищення використання знань в існуючих кластерах та на створення нових мереж співпраці усередині них. Як правило, центром кластера стають кілька потужних підприємств - фірм, при цьому між ними зберігаються конкурентні відносини. Ефективна спеціалізація виробництва кластера дає можливість залучення до необхідної співпраці малого та середнього підприємництва. Після кінцевого визначення груп та підприємств, що до них належать, можна розпочинати формування стратегій розвитку всіх кластерів певного регіону виходячи з значення комплексних показників та координат їх центрів. Причому в процесі реалізації програм розвитку обов'язковим є підтримка та допомога підприємств, що належать до одного кластеру, одне одному. І вже стратегія

розвитку конкретного підприємства регіону повинна розроблятися виходячи з цілей встановлених перед його кластером в рамках територіального розвитку.

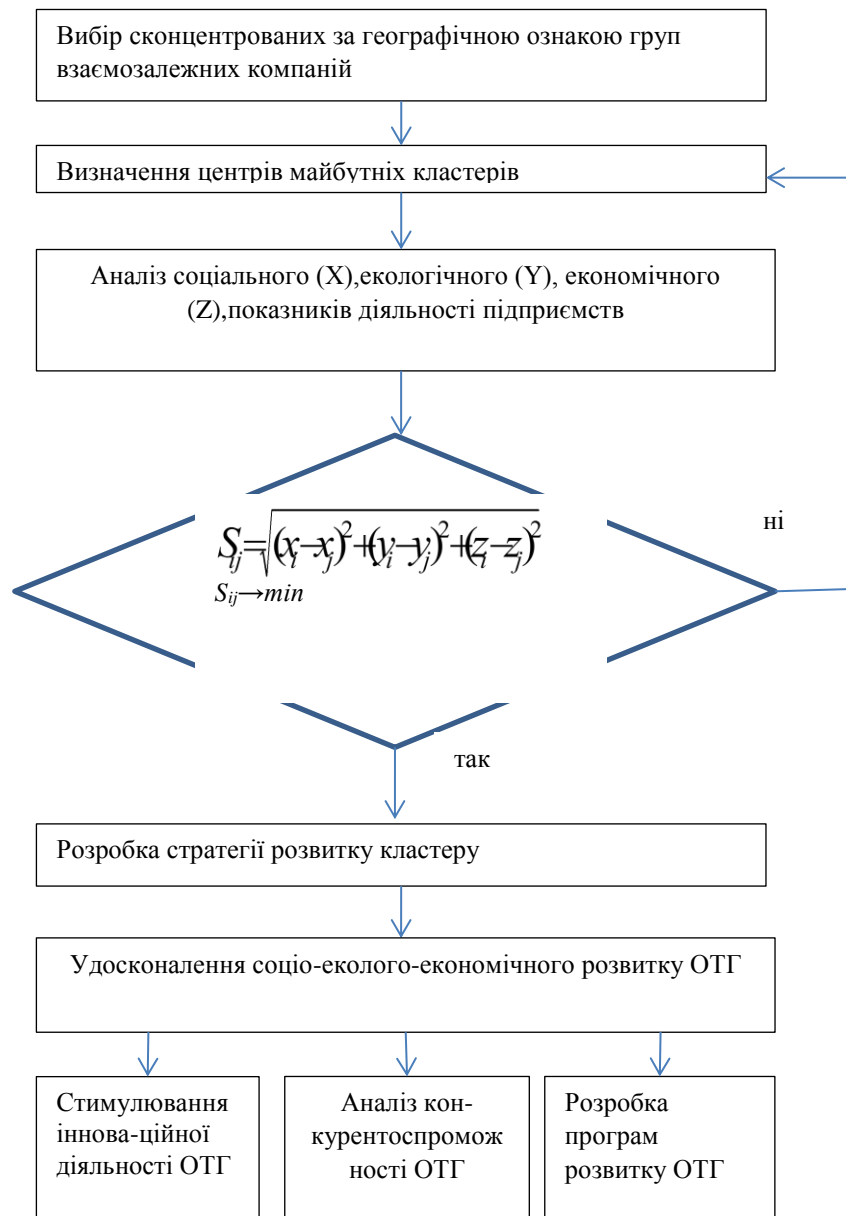

Рисунок 2.2 – Узагальнена модель використання кластерного підходу для забезпечення соціо-еколого-економічної рівноваги ОТГ

Використання математичних методів для дослідження економічних явищ дозволяє більш аргументовано та обґрунтовано приймати управлінські рішення, як на мікрорівні, так і на макрорівні. Застосування методу ланцюгових підстановок є одним з таких досить варіативних методів. Метод

ланцюгових підстановок - це статистичний метод, який досліджує одночасний вплив кількох факторів на відповідний сукупний показник, явище чи функцію, при цьому має бути визначена функціональна залежність між досліджуваними явищами [29].

Кожний етап ланцюга дослідження економічних явищ пов'язаний з аналізом якісних та кількісних показників, що характеризують соціально-економічне становище від мікрорівня (x_1) до макрорівня (x_4). При цьому оцінка показників кожного наступного етапу обумовлена впливом показників попереднього етапу (рисунок 2.3).

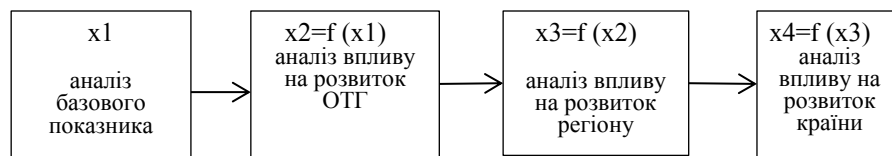

Рисунок 2.3 Етапи ланцюгу впливу базового показника на економічний розвиток території

Використання статистичної інформації [30] дозволяє визначити достатньо широкий набір показників для оцінки економічного розвитку. Для характеристики розвитку країни найбільш доцільним буде використання показників ВВП. При цьому досить важливим є пошук саме базового показника, оскільки від нього залежить побудова регресійної моделі. За базовий показник x_1 доцільно буде прийняти показник, який відноситься хоча б до одного з наступних факторів: соціальний, економічний, екологічний, політичний та культурний.

Таким чином екологоорієнтований кластерний підхід до розвитку ОТГ дозволить вирішити наступні питання:

- забезпечити стабілізацію екологічної ситуації;
- поліпшити стан навколишнього середовища за рахунок екологізації економічної діяльності в рамках структурних перетворень, що забезпечують

нову модель господарювання і широке розповсюдження екологічно орієнтованих методів управління;

- вести виробничу діяльність в межах ємкості екосистем на основі масового впровадження енерго- і ресурсозберігаючих технологій, цілеспрямованих змін структури економіки, структури особистого і суспільного споживання.

2.2 Природно-ресурсний потенціал як економічна категорія

Сучасні світові природно-ресурсні проблеми викликають занепокоєння у суспільства через їх очевидні наслідки для людства та сталого розвитку. Існує національне та міжнародне розуміння необхідності мінімізації можливого негативного впливу господарської діяльності людини, який спричиняє зміни в навколишньому середовищі, та максимізації основних переваг, які можна отримати через екологічні умови, що можуть бути результатом спланованого та сталого використання природних ресурсів. Економічна трансформація природно-економічної системи можлива на основі природно-ресурсного потенціалу, який включає процес відтворення на основі взаємодії природних ресурсів і продуктивних сил регіону. Змістом розвитку регіональної природно-господарської системи з урахуванням природно-ресурсного потенціалу є процес дискретного коригування її функціонального стану [31].

У науковій літературі спостерігаються різні підходи до визначення понять «природно-ресурсний потенціал» та «природні ресурси». Під природно-ресурсним потенціалом розуміється сукупна продуктивність природних ресурсів та умов комплексного задоволення потреб суспільства (екологічних, соціальних, економічних, рекреаційних, культурних). Природно-ресурсний потенціал ОТГ характеризує: 1) різноманіття природи, кількісний та якісний її склад; 2) наявність природних ресурсів; 3) відповідність якості навколишнього середовища прийнятним стандартам і нормам.

Існуюча література та наукові дослідження щодо природно-ресурсного потенціалу залишаються неструктурованими та фрагментованими. Для дослідження термінологічної спрямованості наукових публікацій у контексті аналізу природно-ресурсного потенціалу ОТГ, була обрана база даних Scopus®, що містить бібліографічні відомості про наукові публікації в рецензованих журналах, книгах та конференціях. Вибірку публікацій отримано за пошуковим словосполученням «natural resource potential» (природно-ресурсний потенціал) у назвах статей, короткому опису та ключових словах без фільтру щодо галузей знань. Загалом, вихідна вибірка склала 226 публікацій за 1995–2021 рр.

Візуалізація поняттєвої мережі представлена на рисунку 2.4 Візуалізація тематичної спрямованості публікацій здійснювалася на основі використання програми VOSviewer (версія 1.6.17). Кластеризація тематичної спрямованості публікацій здійснювалася з частотою ≥ 3 .

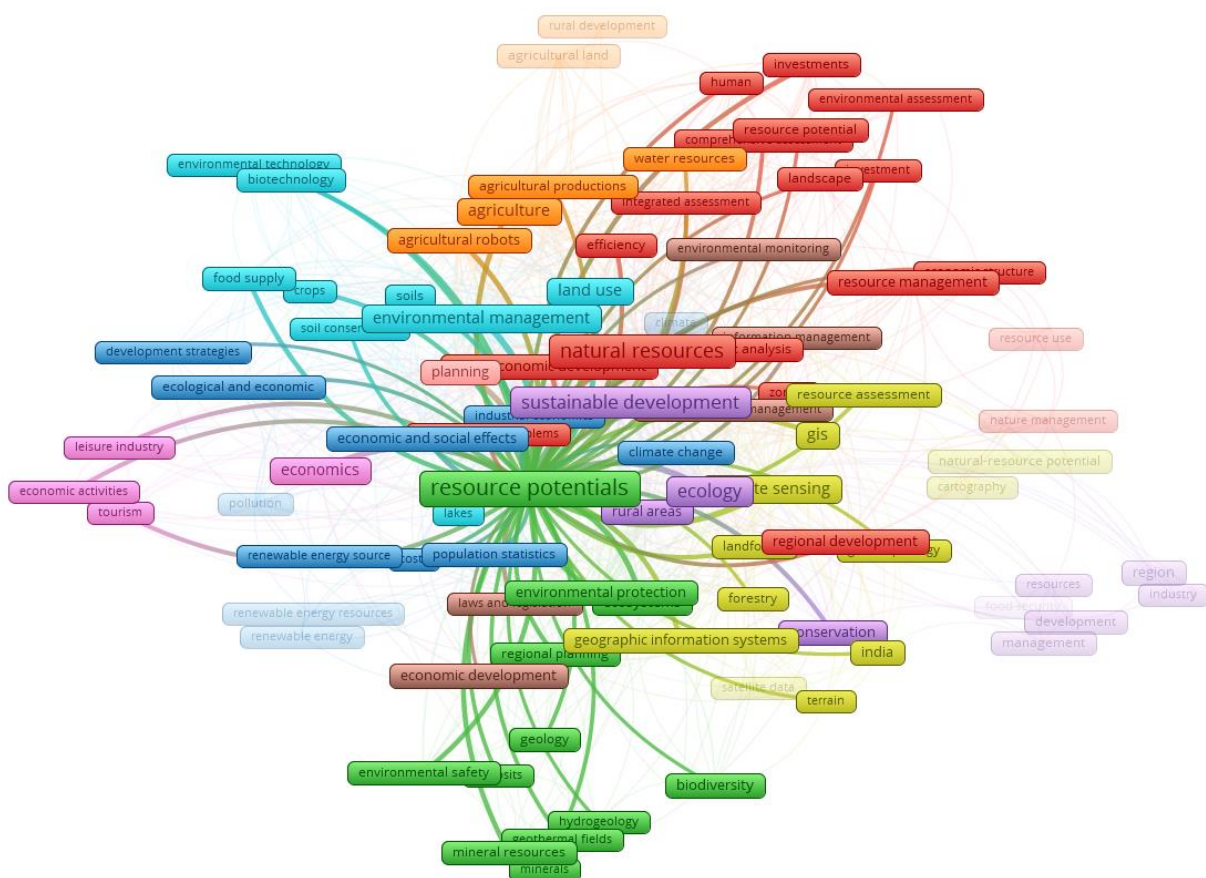

Рисунок 2.4— Кластери досліджень за фільтрами TITLE-ABS-KEY «природно-ресурсний потенціал» за БД Scopus®, 1995–2021 рр. Джерело: побудовано авторами на основі даних БД Scopus®, <https://www.scopus.com>.

У проведеному бібліографічному аналізі окрема увага нами приділяється дослідженню географічного (рисунок 2.5) та галузевого (рисунок 2.6) охоплення публікацій.

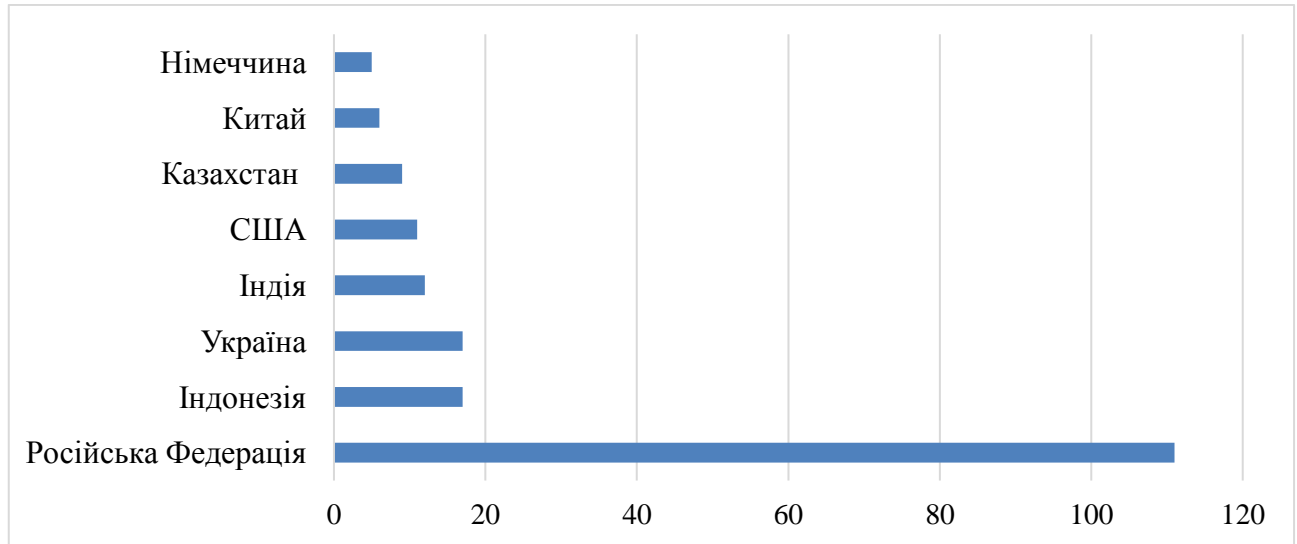

Рисунок 2.5 – Топ 8 провідних країн за кількістю публікацій за тематикою «природно-ресурсний потенціал», 1995-2021 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних БД Scopus®, <https://www.scopus.com>.

Рисунок 2.6 – Галузеве охоплення публікацій за тематикою «природно-ресурсний потенціал», 1995-2021 рр.

Для визначення проміментних

напрямів дослідження природно-ресурсного потенціалу нами були використані дані аналітичної платформи SciVal. Загалом, вибірка публікацій містила 10,164 тем ASJC за областю досліджень «Охорона природи та ландшафту» (2021), 2016–2020 рр. На наш погляд, дана область дослідження найбільше корелює досягненню цілей даного дослідження.

Таким чином, розвиток природно-ресурсного потенціалу ОТГ є комплексною та мультидисциплінарною задачею. Використання природних ресурсів ОТГ веде до перетворення їх у природні продуктивні сили, безпосередньо пов'язані з ефективністю суспільного виробництва, і є потенціалом для подальшого суспільного розвитку. Нові напрямки досліджень у контексті природно-ресурсного потенціалу підтверджують необхідність пошуку шляхів подальшого соціально-економічного розвитку ОТГ на основі збереження природно-ресурсного потенціалу.

2.3 Складові природно-ресурсного потенціалу розвитку об'єднаних територіальних громад

Структурно природно-ресурсний потенціал включає природні умови і природні ресурси. У свою чергу, природні умови – це тіла і сили природи, які мають суттєве значення для життя і діяльності людського суспільства, однак безпосередньо або побічно не залучені до сфери виробничої чи невиробничої діяльності людей (наприклад, клімат, космічні промені тощо). Природні ресурси визначаються як тіла і сили природи, що на певному рівні розвитку продуктивних сил можуть бути використані в соціально-економічній діяльності людей. Вони охоплюють елементи природи та види енергії, що безпосередньо беруть участь у матеріальному виробництві, що являють собою основу продукції, що виробляється.

При дослідженні природно-ресурсного потенціалу виділяють: компонентну; територіальну; організаційну та функціональну структури.

Компонентна структура характеризує внутрішні та міжвидові співвідношення природних ресурсів (земельних, водних, лісових, мінеральних тощо).

Територіальна структура передбачає різні форми просторової дислокації природно-ресурсних комплексів.

Організаційна структура характеризує можливість відтворення та ефективної експлуатації природних ресурсів.

Функціональна структура відображає вплив природних ресурсів на формування території та певних господарських комплексів.

Усі природні ресурси поділяються на дві групи:

- вичерпні;
- відтворювальні.

До вичерпних належать: корисні копалини, розвідані родовища яких відносяться до категорії народногосподарського (нафта, газ, вугілля, руди чорних та кольорових металів тощо) або місцевого значення (нерудні матеріали, пісок, крейда, камінь будівельний, ракушняк, торф та інші). Управління ними здійснюють відповідно загальнодержавні та місцеві органи влади.

Відтворювальні ресурси – це ресурси, інтенсивність використання яких не перевищує темпів їх приросту (рослинний, тваринний світ, ґрунти, вода, атмосферне повітря). Управління ними здійснюється на регіональному та місцевих рівнях.

З метою дослідження структурних елементів природно-ресурсного потенціалу пропонується наступна класифікація природних ресурсів:

1. За властивостями:
  - 1.1 Відтворювальні.
  - 1.2 Вичерпні.
2. За категоріями запасів:
  - 2.1 Детально розвідані і вичерпні.
  - 2.2 Розвідані менш детально.
  - 2.3 Оцінені попередньо і приблизно.

3. За народногосподарським підходом:

3.1 Балансові.

3.2 Позабалансові.

4. За типом:

4.1 Земельні.

4.2 Мінерально-сировинні.

4.3 Водні.

4.4 Лісові.

4.5 Рекреаційні.

4.6 Паливно-енергетичні.

4.7 Рудні.

З метою розробки стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад, прийняття управлінських рішень щодо розміщення та розвитку продуктивних сил на відповідній території необхідна оцінка природних ресурсів.

Існують такі види оцінок природних ресурсів: геологічна, технічна, техногенна, економічна. Ці види оцінок базуються на витратній концепції, рентній концепції та відтворювальному підході.

Витратна концепція оцінки природних ресурсів визначається за критерієм витрат на освоєння і використання нових ресурсів. Ресурси природи, які залучаються в господарський обіг, акумулюють суспільну працю, яка переноситься на виробництво продукції.

Рентна концепція визначається за критерієм народногосподарського ефекту (ренти). Основа утворення ренти – якісні відмінності природних ресурсів. Економічною основою її існування є монополія держави на експлуатацію кращих за якістю природних ресурсів.

Рентна концепція оцінки природних ресурсів передбачає застосування поняття диференційної ренти. Дивергенційна рента – це економічний вигравш, який отримує народне господарство завдяки більш сприятливим природним властивостям оцінюваного ресурсу:

(2.2)

$$R_r = \sum_{i=1}^m (Z - S) \cdot n_i$$

де R_r – величина річної ренти;

Z – замикаючі витрати;

S – витрати на одиницю продукції на ділянці, що оцінюється;

n_i – обсяги i – того виду продукції;

i – кількість видів продукції отримуваної із використання даного виду ресурсу.

Відтворювальний підхід поєднує цільову спрямованість і технологічну послідовність переробки сировинних матеріалів. Характерними для нього є відтворювана цілісність МК на всіх стадіях (виробництво, розподіл, обмін, споживання) та об'єднання підприємств і організацій виробничої та невиробничої сфер господарства.

Головними завданнями управління природокористуванням у регіоні є:

- 1) збереження та зміцнення природно-ресурсного потенціалу території;
- 2) забезпечення раціонального і комплексного використання природних ресурсів;
- 3) зменшення негативного впливу виробничої діяльності та комунального господарства на навколишнє середовище;
- 4) відтворення рослинного і тваринного світу;
- 5) створення сприятливих умов життя, праці та відпочинку населення.

Місцеві державні адміністрації мають певні повноваження у галузі використання природних ресурсів і охорони довкілля.

Повноваження місцевої державної адміністрації в галузі використання природних ресурсів і охорони довкілля:

- 1) розробка та забезпечення виконання програм раціонального використання земель, лісів, підвищення родючості ґрунтів, що знаходяться у державній власності;

2) складання, подання на затвердження відповідної ради і забезпечення виконання регіональних екологічних програм;

3) вживання заходів до відтворення шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону довкілля підприємствами, установами, організаціями і громадянами;

4) вносить пропозиції відповідним органам місцевого самоврядування щодо організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення;

5) інформує населення про екологічно небезпечні аварії та ситуації, стан довкілля, а також про заходи, що вживаються для його поліпшення;

6) організує роботу по ліквідації наслідків екологічних аварій, залучає до цих робіт підприємства, установи, організації незалежно від форм власності і громадян;

7) вносить пропозиції про зупинення діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону довкілля і санітарних правил;

8) розробляє і забезпечує дотримання правил користування водозабірними спорудами, обмежує або забороняє використання підприємствами питної води у промислових цілях.

Основними формами управління природними ресурсами у межах ОТГ є:

- екологічна стандартизація;
- нормування;
- дозволи на використання;
- еколого-економічний контроль.

Реалізація завдань по раціональному використанню природних ресурсів базується на методах управління природними ресурсами.

- правові;
- адміністративні;
- економічні.

Правові методи визначаються природоохоронним законодавством, Земельним, Водним, Лісовим кодексами та кодексом «Про надра».

Адміністративні методи застосовуються Кабінетом Міністрів, Міністерством екобезпеки та його управліннями при обласних державних адміністраціях, а також місцевими державними адміністраціями.

Економічні методи спираються переважно на програмування та планування.

Управління водними ресурсами спрямовується на вирішення таких завдань:

- забезпечення потреб населення та всіх галузей регіонального господарства водою, оптимального розподілу водних ресурсів між водокористувачами;

- дотримання благополучного екологічного стану водних ресурсів;

- регулювання стоку у часі та просторі;

- припинення викидів неочищених стоків та твердих відходів у водоймища і підвищення їх рекреаційної здатності;

- економне витрачання води, зменшення її витрат при перекиданні;

- зниження негативного впливу вод на оточуюче середовище (підтоплення, заболочення, руйнування берегів тощо);

- забезпечення оптимального співвідношення ресурсів поверхневих і ґрунтових вод.

Управління охороною земельних ресурсів у регіонах спрямовується на вирішення таких завдань:

- підвищення ефективності землекористування та естетичної цінності земель;

- оптимізація структури земельних ресурсів;

- збереження і раціональне використання сільськогосподарських угідь;

- проведення робіт по рекультивациі земель та їх залучення до господарського обороту;

- захист ґрунтів від деградації і перетворення їх у джерела забруднення.

Управління природними ресурсами базується на балансовому методі.

До основних природно-ресурсних балансів відносяться: водогосподарський баланс та земельний баланс.

Водогосподарський баланс – кількісне порівняння водних ресурсів та потреб у воді всіх галузей господарського комплексу регіону.

Земельний баланс відображає ступінь освоєння земель, структуру їх господарського використання, обсяги і вартість, черговість проведення заходів охорони земель.

Управління лісокористуванням спрямовано на вирішення таких завдань:

підвищення лісистості території та продуктивності лісових насаджень;

• зростання ефективності лісокористування, поліпшення використання деревини, ягід, грибів та інших продуктів лісу;

• забезпечення прискореного розширення площ лісопосадок Щодо площ вирубок;

• проведення заходів по лісоустрою, лісомеліорації, охороні та захисту лісів.

Всі ліси поділяються на три категорії у залежності від господарчого призначення, місця розташування та функцій.

До першої категорії відносять:

- ліси водоохоронного;
- захисного;
- оздоровчого призначення;
- ліси заповідників, національних парків, заказників.

Другу категорію складають ліси у густонаселених регіонах та з недостатніми лісосировинними ресурсами.

Третю категорію складають ліс багатолісних регіонів, що має переважно лісоексплуатаційне значення.

2.4 Механізм забезпечення екологічної безпеки об'єднаних територіальних громад

Економіка України характеризується високим рівнем використання ресурсномістких та енергоємних технологій, впровадження яких здійснюється без достатнього урахування вимог охорони навколишнього природного середовища. В цілому це призвело до надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, ґрунтів, а також нагромадження значної кількості промислових відходів. Тому важливого значення набуває розробка та впровадження комплексної системи забезпечення екологічної безпеки суб'єктів господарювання, виявлення внутрішніх і зовнішніх екологічних загроз та формування ефективного організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки.

Питанням забезпечення екологічної безпеки присвячені дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних вчених: Реймерс Н.Ф., Кларк Р.М., Хлобистов Є.В., Мішенін Є.В., Ришняк І.Н., Теліженко О.М. П.В., Мельник Л.Г., Гусев А.А., Дорогунцов С.І., Веклич О.О., Данілішин Б.М. та ін.

Потребують подальшого розвитку науково-методичні підходи до формування і реалізації ефективного організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки ОТГ.

Важливою складовою національної безпеки є екологічна безпека, яка відповідно до ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначається як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [32].

Реальні та потенційні загрози екологічній безпеці визначаються на законодавчому рівні. Так, основними загрозами в екологічній сфері є [33]:

- нерациональне та виснажливе використання природних ресурсів як невідновлюваних, так і відновлюваних;

- неподоланність негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи;

- погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води;

- неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів;

- неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності;

- посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів та біотехнологій;

- застарілість та недостатня ефективність комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів.

- Екологічна безпека забезпечується за рахунок здійснення широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів

Треба відмітити, що загрозлива екологічна ситуація в Україні формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного потенціалу держави. Сучасне антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу [34]. Використання стратегічних природних ресурсів на території нашої країни є аномальним і перевищує у 2-3 рази екологічно допустимі межі. Україна є однією із найбільш проблемних країн світу. За даними міжнародного рейтингу екологічних досягнень (Environmental performance Index), розрахованому фахівцями Єльського університету (США) за 25-ти показниками, що характеризують дієвість державної політики щодо збереження екосистем. Україна серед 132 країн світу у 2012 році посіла 102 місце (у порівнянні з рейтингом 2010 року Україна втратила 15 позицій).

Незадовільний стан природного навколишнього середовища призводить до погіршення якості життя населення країни. Сума збитків, завданих надзвичайними ситуаціями техногенного та природного характеру, щорічно сягає 10 млрд грн. Причому, у структурі матеріальних втрат переважають збитки від надзвичайних ситуацій природного характеру [35].

Наявність значної кількості загроз екологічній безпеці потребує розробки напрямків їх усунення. У щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України у 2015 році [36] основними напрямками забезпечення екологічної безпеки визначено:

- реформування сфери охорони навколишнього середовища та зниження рівня його забруднення відповідно до екологічної складової «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом»;

- розвиток ресурсно-ефективної, «зеленої» та низьковуглецевої економіки, запровадження інноваційних ресурсощадних та екологічно безпечних технологій;

- удосконалення інституційних механізмів державної системи природоохоронного управління;

- формування в суспільстві екологічних цінностей та засад сталого виробництва і споживання.

Реалізація цих напрямків забезпечується відповідним організаційно-економічним механізмом раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища. Саме цей механізм має стати інструментом забезпечення стійкої екологічної безпеки на господарському та регіональному рівнях.

У даному дослідженні механізм забезпечення екологічної безпеки на господарському рівні розглядається як система певних функцій, методів та важелів впливу на процес розробки і реалізації екологоорієнтованих управлінських рішень у сфері господарської діяльності.

Механізм забезпечення екологічної безпеки має виконувати такі функції:

- аналіз внутрішніх та зовнішніх загроз екологічній безпеці суб'єктів господарювання;

- формування технічних, організаційних та економічних умов забезпечення екологічної безпеки підприємства;

- мінімізація техногенного впливу виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища за рахунок впровадження екологічно безпечних технологій виробництва;

- моніторинг рівня екологічної безпеки на підприємстві та території його розташування.

Основними принципами формування механізму забезпечення екологічної безпеки є:

- превентивності (в системі забезпечення екологічної безпеки ідентифікація загроз має носити превентивний характер);

- плановості (планування заходів щодо забезпечення екологічної безпеки має бути складовою загального стратегічного планування на підприємстві);

- комплексності (охоплення всіх сфер діяльності підприємства заходами щодо забезпечення екологічної безпеки);

- законності (формування механізму забезпечення екологічної безпеки базується на нормах чинного законодавства);

- гласності (своєчасне донесення інформації про забезпечення екологічної безпеки до відповідного рівня управління);

- гнучкості (коригування цільових установок забезпечення екологічної безпеки у відповідності до змін внутрішнього та зовнішнього середовища);

- відповідальності (кожен рівень управління несе відповідальність за результати прийнятих рішень у сфері забезпечення екологічної безпеки).

Основними елементами механізму забезпечення екологічної безпеки є нормативно-правовий, адміністративно-організаційний, економічний механізми та їх інформаційне забезпечення.

Правову основу механізму забезпечення екологічної безпеки складає нормативно-правовий механізм, під яким розуміється сукупність нормативно-

правових актів, що регламентують процеси здійснення природоохоронної діяльності на всіх рівнях управління. Сучасне екологічне законодавство представляє собою комплекс нормативно-правових актів, які утворюють ієрархічно побудовану систему. В Україні створена достатня нормативно-правова база, яка регулює питання забезпечення екологічної безпеки, проте фахівцями міжнародних, державних і громадських організацій неодноразово зазначалося про необхідність удосконалення нормативно-правової бази у сфері екологічної безпеки [35]. Крім того, в контексті посилення глобалізаційних процесів та інтеграції України в європейський простір важливим завданням є узгодження національної нормативно-правової бази забезпечення екологічної безпеки з нормами законодавства Європейського Союзу. Незважаючи на велику кількість прийнятих законодавчих актів у сфері забезпечення екологічної безпеки, існують суттєві проблеми та суперечності у їх застосуванні.

Адміністративно-організаційний механізм забезпечення екологічної безпеки включає систему методів та інструментів адміністративного впливу на суб'єкти господарської діяльності, до яких відносяться екологічна стандартизація і нормування, ліцензування, прямі заборони та лімітування природокористування. Організаційні методи забезпечення екологічної безпеки базуються на екологічній експертизі та екологічному аудиті. Екологічна експертиза дозволяє оцінити внутрішні та зовнішні загрози екологічній безпеці. Її проводять з метою оцінки відповідності діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Процес екологічної експертизи передбачає оцінку й аналіз техніки і технологій на предмет їх екологічності, проектів перетворення природи, якості повітряного середовища, води, ґрунту, продуктів харчування тощо.

Вагоме місце у забезпеченні екологічної безпеки займає екологічний аудит, який передбачає перевірку екологічних аспектів діяльності підприємства, з метою визначення його відповідності нормативно-правовим

вимогам і критеріям екологічної безпеки. Необхідно зазначити, що екологічний аудит в Україні до цього часу здійснюється епізодично, без належної системи та організації. Сьогодні в Україні сертифіковано близько 120 екологічних аудиторів та 50 організацій внесено до реєстру юридичних осіб, які мають право здійснювати екологічний аудит. Протягом року в середньому проводиться близько 20 обов'язкових та 30 добровільних екологічних аудитів, що свідчить про низький рівень екологічного контролю в країні. Значний тягар відповідальності за таке становище слід покласти на недосконалість українського законодавства, що регламентує відносини у сфері охорони навколишнього середовища та природокористування. Варто відмітити, що в Україні на сьогодні існує гостра потреба у розвитку екологічного аудиту території, впровадження якого дозволить більш успішно проводити реформування екологічно небезпечної економіки, забезпечити систематичну наукову оцінку екологічного стану регіону і його територіальної організації, реалізовувати на практиці результати аудитування та підвищити рівень забезпечення екологічної безпеки [37].

Основою механізму забезпечення екологічної безпеки є його економічний механізм. Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначений економічний механізм природоохоронної діяльності, який включає такі елементи: фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; створення фондів охорони навколишнього природного середовища; встановлення ставок екологічного податку та його розподіл; збори за спеціальне використання природних ресурсів; збори за погіршення якості природних ресурсів; надання суб'єктам господарської діяльності податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними природоохоронних та заходів з раціонального використання природних ресурсів; стимулювання охорони навколишнього природного середовища; відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; екологічне страхування. Більшість з цих інструментів можна

використовувати в економічному механізмі забезпечення екологічної безпеки на господарському та територіальному рівнях.

Саме екологоорієнтовані економічні інструменти є засобами (методами, важелями) впливу на економічний стан суб'єктів господарювання з метою орієнтації їхньої діяльності в екологічно безпечному напрямку. Залежно від змісту економічні інструменти забезпечення екологічної безпеки можна поділити на такі групи: адміністративно обумовлений перерозподіл коштів (штрафи, субсидії); фінансові трансферти; податки, платежі, кредити, пільги тощо; вільні ринкові механізми перерозподілу коштів, зокрема торгівля дозволами на викиди забруднюючих речовин; негрошові форми підтримки господарських суб'єктів (нагородження спеціальними відзнаками, безкоштовна реклама тощо).

Економічні методи та інструменти забезпечення екологічної безпеки повинні сформувавши таку систему мотивації відповідно до якої, господарська діяльність з одного боку має бути прибутковою, а з іншого – забезпечувати екологічну безпеку підприємства і території.

В умовах антропогенного впливу на навколишнє природне середовище та появи значної кількості загроз екологічній безпеці увага має приділятися також розробці екологічного паспорту території, який є аналітичним збірником даних про стан навколишнього природного середовища на даній території. Екологічний паспорт території включає інформацію щодо державного екологічного контролю, міжнародного співробітництва в сфері охорони довкілля, переліку природоохоронних заходів, що здійснювались в поточному та минулих роках, перелік регіональних громадських природоохоронних організацій.

3 ПРИРОДНО-РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1 Рентний підхід до оцінювання природно-ресурсного потенціалу об'єднаних територіальних громад

Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку характеризуються певними особливостями економіки України, що є складною відкритою системою, скоригованою на наслідки дій різних параметрів макро-, мезо- і макрорівнів. Тому питання формування та розподілу природно-ресурсної ренти від видобування природних ресурсів є актуальним і пов'язане з наслідками дій на всіх рівнях економічної системи.

Видобування природних ресурсів є не безмежним, через інтенсивне добування невичерпні ресурси не встигають відновлюватися. Особливу увагу необхідно приділити вичерпним ресурсам, кількість яких знижується в усьому світі (газ, нафта, вугілля та ін.). Також сучасні науковці все більшу увагу акцентують на тому, що істотною особливістю нашої епохи стало поступове поглиблення екологічної кризи.

Методологічні підходи вилучення й перерозподілу диференціальної ренти першого роду закладені в працях українських і зарубіжних економістів, зокрема в дослідженнях О. І. Амоші, О. Ф. Балацького, В. М. Гейця, Б. М. Данилишина, М. О. Данилюка, М. І. Долішнього, Я. В. Ковалю, В. С. Кравціва, І. І. Лукінова, Л. Г. Мельника, В. С. Міщенко, Б. Й. Пасхавера, В. М. Степанова, Ю. Ю. Туниці, С. К. Харічкова, М. А. Хвесика. Серед зарубіжних учених економічним оцінюванням та методам регулювання сфери природокористування, зокрема надрокористування, присвячені праці Ф. Вельмера, А. Голуба, К. Гофмана, О. Ейсмонта, В. Маккензі, Р. Парсона, А. Скотта, Р. Реймерса, С. Ю. Глазьєва, В. І. Данілова-Данильяна, Д. С. Львова, А. Г. Гранберга та ін.

Сьогодні в умовах сучасної економіки залишаються невирішеними проблеми трансформації рентних відносин у природокористуванні в умовах

екологізації виробничих процесів та зміни суспільних соціально-економічних відносин.

Ренту ототожнюють переважно з платою за користування надрами, що регулюється розділом XI Податкового кодексу України, але це лише частина питання. Рентне регулювання означає насамперед контроль і вилучення надприбутку, а плата за користування надрами є категорією податку на виробництво. За відсутності в Україні зазначених механізмів контролю за доходами увага штучно переноситься на плату за користування надрами, оскільки вона є простою в нарахуванні й адмініструванні. З прийняттям Податкового кодексу в Україні почалося реформування нормативної бази плати за користування надрами – з переведенням її в адвалорну (відсоткову) форму. Майже в усіх випадках ставки плати в абсолютному вираженні було замінено відсотковими ставками від вартості видобутих корисних копалин. Крім того, рентну плату за вичерпні вуглеводні було об'єднано з платою за користування надрами як один ресурсний платіж.

Податковим кодексом України, що набув чинності з 1 січня 2011 р., також встановлені рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні, та рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України.

Рента (рентний дохід) як економічна категорія характеризує будь-який дохід, що отримується регулярно (з капіталу, землі, майна тощо) і не залежить безпосередньо від результатів господарської діяльності [38].

Природно-ресурсна рента – це категорія рентного доходу, що виникає в результаті господарської діяльності, пов'язаної з використанням у суспільному виробництві природних ресурсів як засобів виробництва (кількість ресурсів обмежена, вони можуть характеризуватися вичерпністю чи відновлюваністю) [39].

Досліджуючи досвід закордонних країн, ми можемо побачити, що розподіл природно-ресурсної ренти є тим механізмом, який може підвищити ефективність використання людського, виробничого та природного потенціалу, забезпечити підвищення конкурентоспроможності національної економіки, досягти стабільного сталого розвитку та підвищити добробут громадян України. Основними прикладами можуть бути такі країни, як Норвегія, штат Аляска, ОАЕ, Великобританія, Франція, США та ін. Досвід цих країн показав, що гнучкі механізми формування вилучення рентних доходів дозволяють продовжити терміни рентабельності та експлуатації родовищ і при цьому отримати додаткові обсяги енергоресурсів. Правильно підібраний комплекс інструментів дозволяє знизити ризики надрокористувача на початковій і завершальній стадіях розроблення родовищ, а також мінімізувати ризики, пов'язані зі зростанням або зниженням цін на світових ринках сировини. Екологічний та соціальний аспекти також є пріоритетними під час упровадження механізму розподілу рентних доходів від видобування природних ресурсів. При цьому природодобувні підприємства постійно взаємодіють в умовах конкуренції та співпраці зі своєю державою.

Аналіз ретроспективи рентних відносин засвідчує, що розподіл рентного доходу між власником природного ресурсу – державою (її органами) чи будь-яким суб'єктом, на праві власності якого у формі володіння перебуває природний ресурс, та користувачем цього ресурсу – суб'єктом господарювання, який відповідно до законодавства є власником продукції, виробленої в процесі користування природними ресурсами, недостатньо враховує сучасні тенденції розвитку глобального ринку ресурсів та розвиток соціально-екологічних відносин у регіонах. Саме тому з 2018 року набирає чинності Закон, згідно з яким 5 % від рентних доходів буде надходити до місцевих та районних бюджетів. Таким чином, держава спрямовує частину рентного доходу на розвиток регіонів. На наш погляд, це дуже позитивна тенденція, що буде сприяти впровадженню таких законів щодо децентралізації. Однак, як зазначають сучасні науковці, неконтрольована децентралізація може

перетворитися на феодалізм в окремих регіонах. Тому необхідно, на нашу думку, передусім зробити такі кроки, а саме:

- визначити організаційну форму взаємодії підприємств природокористування та місцевих громад, через яку держава буде здійснювати регулювальну та контролювальну функції нових соціально-економічних відносин щодо розподілу природно-ресурсної ренти;

- створити науково-експертні групи, які б допомагали місцевим громадам спрямовувати фінансові ресурси від частини рентних доходів на вирішення найбільш проблемних питань регіонів, а також контролювати здійснення цих спрямувань;

- створити інституційно-фінансові установи, через які буде здійснюватися перерозподіл фінансових коштів від рентних доходів на рівні регіону;

- розробити стратегії розвитку та поновлення інфраструктури регіонів за рахунок цільового спрямування коштів від рентних доходів.

Також необхідно відзначити, що сам процес розподілу не відіграє такої важливої ролі, як відносини, що формуються у процесі розподілу рентного доходу та цілі, на які будуть спрямовані ці фінансові ресурси. На наш погляд, держава зможе ефективно реалізовувати свої функції (регулювальну, контролювальну та ін.), якщо будуть формалізовані взаємозв'язки між учасниками розподілу та перерозподілу рентного доходу у сфері природокористування. При цьому необхідно враховувати особливості сфери природокористування і ступінь довіри та відкритості суспільства при створенні форм взаємодії держава – суспільство – бізнес.

По-перше, через функцію стимулювання, держава повинна зацікавити учасників нових соціально-економічних зв'язків (держава – місцева громада – видобувні підприємства) у створенні організаційної форми, яка б об'єднувала всіх учасників створення природно-ресурсної ренти та сприяла узгодженню їх інтересів. Кожна зі сторін повинна вбачати вигоду від поєднання своїх та інших цілей через єдину організаційну форму щодо перерозподілу частини рентних доходів від видобування природних ресурсів.

По-друге, трансформація соціально-економічних відносин між державою – місцевою громадою – видобувними підприємствами повинна додержуватися встановлених норм і принципів, зазначених у Світовій екологічній конституції землі (ЕКЗ), започаткованій у 1992 році за ініціативи академіка НАН України Юрія Туниці та колективу співавторів – зарубіжних та вітчизняних науковців.

3.2 Вартісна оцінка земель сільськогосподарського призначення як інструмент реалізації стратегії сталого розвитку об'єднаних територіальних громад

Земля та її родючість є не просто головним засобом виробництва в сільському господарстві, а і потужним активом територіальних громад. Отже, земля повинна бути оцінена, як і будь-який інший актив. Особливого значення оцінка земель набуває в умовах децентралізації влади, що передбачає розпорядження територіальними громадами належними їм землями, а також напередодні формування ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, становлення якого відбувається в Україні. Відповідно необхідні більш достовірні, науково обґрунтовані методичні підходи до визначення вартісної оцінки земель сільськогосподарського призначення.

В Україні нормативну грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення в законодавчо-правовому форматі започатковано «Методикою грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» (далі Методика 1995 р.) [40]. Певна еволюція удосконалення методології нормативної грошової оцінки простежується в чинній Методиці, яка затверджена Постановою КМ України від 16 листопада 2016 р. № 831 [41]. Безумовно, методичні положення обох Методик віддзеркалюють еволюцію теоретико-методичних основ економічної оцінки земель сільськогосподарського призначення відповідно до контексту ринкового землекористування. Однак, певні положення обох Методик мають дискусійний характер. Деякі положення Методики 1995 р. не повністю відповідають

сучасним соціально-економічним умовам агрогосподарювання, а положення щодо комплексної оцінки якості землі не перейшли в нову методику.

Нова Методика 2016 р. не враховує особливості земельних ділянок, що характеризують її місце розташування, та в ній не закладено засади щодо стимулювання раціонального землекористування. Отже, напередодні формування ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення у відповідності до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» [42] доцільним є розроблення теоретико-концептуальних положень подальшого удосконалення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення на основі аналізу еволюції методичних положень Методик 1995 та 2016 рр. з метою відповідності нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення сучасним економічним умовам. Еволюційний концепт грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення простежується в наукових працях, зокрема, таких учених: Д. І. Гнатковича [43] В. Я. Месель-Веселяка [44], А. Г. Мартина [45], Л. Я. Новаковського [46], В. М. Трегобчука [47], А. М. Третьяка [46], М. М. Федорова [44; 47] та інших. Теоретико-методологічні здобутки згаданих учених у сфері економіки землекористування і, зокрема методологія рентної економічної оцінки земельних ресурсів, покладено в основу науково-практичних рекомендацій щодо грошової оцінки земель в Україні.

Проте слід констатувати, що теоретико-методичні засади обох Методик (1995 р. та 2016 р.) не у повній мірі відповідають реаліям сьогодення, оскільки поступово змінюється техніко-технологічна основа аграрного виробництва, істотно переглядаються та корегуються витрати й ціни, змінюється якість земельних ресурсів, змінюються механізми стимулювання раціонального землекористування тощо [48]. Про особливе значення релевантної оцінки землі в умовах існування ринкового обігу земель відмічають вчені І. Н. Kobe, О. Е. Olamide та ін. [49].

Тож сучасні положення оцінки земель не відповідають реаліям сьогодення, оскільки якість ґрунтів зазнала істотних змін в умовах сучасних технологій агровиробництва, які характеризуються використанням монокультури та високих доз внесення мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин. Відповідно наявна бонітетна оцінка, яка проведена у 1993 р., та яку покладено в основу методичних положень визначення нормативної грошової оцінки земель, не точно відображає теперішній склад ґрунту та його родючість. Про необхідність створення мінімального набору даних, який повинен урахувувати фізичні, хімічні та біологічні параметри для оцінки якості ґрунту, відмічають вчені S. Maurya, J. S. Abraham, S. Somasundaram [50]. Усі ці параметри, як відмічають учені, беруть активну участь у функціонуванні ґрунту. Відповідно є потреба в постійній оцінці якості ґрунту, яка постійно змінюється під впливом природних та антропогенних змін [50]. Учені В. Онегіна та Ю. Вітковський у своїх дослідженнях наголошують про важливість функціонування ринкового обігу земель для отримання доступу сільськогосподарських підприємств до банківського кредитування. Відмічають про вплив заходів із запровадження обігу земель на обсяги інвестування в сільському господарстві [51]. Із запровадженням обігу земель збільшиться доступ дрібних фермерів до купівлі земель. Однак, на початковому етапі, через нестачу власних коштів, фермери змушені будуть вдаватися до кредитних ресурсів для придбання землі. З такою самою проблемою доступності до земель через брак коштів, збільшення конкуренції та зростання цін на землю стикаються і фермери США, про що йдеться в науковій праці вчених M. Horst та L. Gwin [52]. Про необхідність збереження сільськогосподарських угідь, які розташовані навколо міст, відмічають учені E. Sanz Sanz, D. Martinetti, C. Napoléone [53]. Про аналогічну проблему збереження земель сільськогосподарського призначення в Японії відмічають H. Yagi, G. Garrod [54]. Про доцільність збереження селянських домогосподарств відмічають I. Koblianska та інші [55]. А для визначення адекватної ціни землі, для збільшення доступу до землі усіх аграрних виробників, а також для визначення доцільності використання земельних

ділянок для різних цілей і необхідна сучасна нормативна грошова оцінка, яка повністю враховуватиме всі якісні властивості земельної ділянки, зокрема родючість її ґрунту, місцезнаходження земельної ділянки відносно великих міст, що є центрами реалізації продукції.

Крім визначення адекватної оцінки земель для їх обігу, важливою проблемою нині у світі є збереження ґрунтів від деградації з метою розширення надання екосистемних послуг. При раціональному використанні ґрунтів їх родючість не лише не зменшується, а може навіть підвищуватися, що можна трактувати як надання екосистемної послуги суспільству землекористувачем, а послуга має бути оплаченою.

Наявні в Україні методичні положення до оцінки земель не відповідають реаліям сьогодення. А в зарубіжних країнах гостро стоїть проблема збереження земель, тому показник ціни земель потребує також постійного осучаснення, зокрема в напрямі врахування цінності екосистемних послуг від сільськогосподарського землекористування. Вітчизняні методичні положення визначення нормативної грошової оцінки земель узагалі не враховують цей аспект.

Перш за все, слід відмітити, що під час визначення вартісної оцінки землі слід враховувати її особливості, що характеризують землю і як засіб праці, і як предмет праці, і як просторовий базис, а саме: природна якість ґрунту; властивості, що впливають на зручність її обробітку та здатність реагувати на додаткові інвестиції в поліпшення земель; місце розташування земельної ділянки та інші (рис. 3.1).

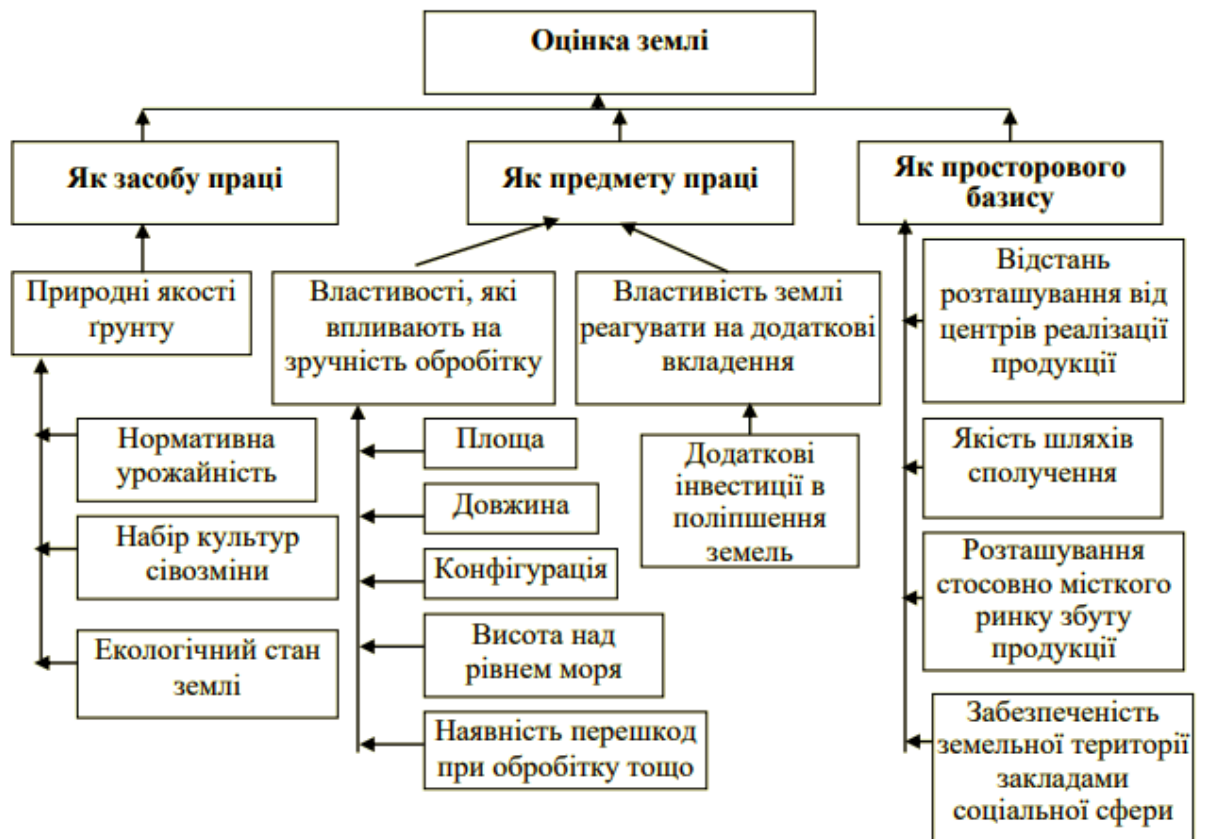

Рисунок 3.1 Характеристики землі як триединого засобу виробництва, що мають бути враховані під час оцінки землі

Джерело: сформовано О. М. Ковальновою.

Представлена характеристика розглядає землю як триединий засіб виробництва. Так, на землю, як засіб праці, впливають природні якості ґрунту, які зумовлюють певний рівень нормативної (природної) урожайності. У свою чергу, на природні якості ґрунту та нормативну урожайність впливає набір культур сівозміни, якого необхідно дотримуватися в умовах інтенсивного землеробства [43]. Тому вважаємо, що під час оцінки землі варто враховувати урожайність саме набору культур сівозміни, що дасть можливість більш точно визначити дохід від землі при рівні родючості, який не може зменшуватися в умовах дотримання сівозміни. Також застосування набору сільськогосподарських культур сівозміни під час оцінки землі сприятиме дотриманню рекомендованого їх переліку, що, у свою чергу, буде зумовлювати збереження якості ґрунтів.

Під час оцінки землі як предмету праці слід ураховувати її властивості, що впливають на зручність обробітку (площа, конфігурація, наявність перешкод та ін.), а також додаткові інвестиційні вкладення в підвищення родючості землі, що дасть можливість більш точно визначити дохід, який можна отримати від землі.

Під час оцінки землі як просторового базису слід ураховувати наявність інфраструктурних об'єктів і логістичний фактор, а саме такі чинники, як: відстань розташування відносно центрів реалізації продукції та якість шляхів сполучення, що впливають на витрати, а, відтак, і на дохід від землі. Чинник розташування земельної ділянки відносно місткого ринку збуту продукції впливає на швидкість і потенційний обсяг реалізації продукції, а, відповідно – на дохід від землі. Забезпеченість земельної території закладами соціальної сфери або іншими об'єктами інфраструктури впливає на забезпеченість території молодими кваліфікованими кадрами, що впливає на продуктивність праці і, відповідно на дохід від землі.

Таким чином, ураховання окреслених вище характеристик землі забезпечуватиме більш об'єктивну вартісну її оцінку. Отже, ми погоджуємося з думкою В. Р. Reudon та інших учених, що на ринкову ціну землі впливають такі фактори: фізичні характеристики ґрунту, клімат, продуктивність діяльності землекористувачів, наявність інфраструктурних об'єктів, регіональні сценарії розвитку, інвестиційні вкладення [56].

У таблиці Додаток А (таблиця А.1) представлено порівняльний аналіз теоретико-методичних положень обох Методик (1995 р. та 2016 р.). За допомогою таблиці більш детально проаналізуємо окремі методичні положення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення.

Так, згідно з Методикою 1995 р., нормативна грошова оцінка земель визначалася як добуток загального рентного доходу на орних землях, землях під багаторічними насадженнями, природними сіножатями та пасовищами (у центнерах), ціни центнера зерна й терміну капіталізації рентного доходу, який був установлений на рівні 33 років [40]. Загальний рентний дохід

розраховувався як сума диференціального рентного доходу та абсолютного рентного доходу, норматив якого становить згідно з методикою 1995 р. 1,6 ц зерна. У Методиці 1995 р. в основу грошової оцінки землі покладено диференціальний рентний дохід, який створюється при виробництві саме зернових культур, що, як ми вважаємо, є недоліком методики. Реалії сьогодення свідчать, що технічні культури в структурі посівних площ із кожним роком займають дедалі більшу питому вагу.

Слід зазначити, що оптимальна структура сільськогосподарських галузей має становити приблизно по 50 % продукції рослинництва й тваринництва. Така фактична тенденція негативно впливає на родючість сільськогосподарських земель, оскільки, по-перше, галузь тваринництва є джерелом органічних добрив, яких у сучасній ситуації виробляється та вноситься в ґрунт все менше, а, по-друге, наслідком скорочення галузі тваринництва є зменшення посівних площ кормових культур, що також свідчить про недотримання сівозмін. Обидва наслідки спричиняють зменшення родючості ґрунту.

На необхідність урахування впливу галузі тваринництва при оцінці родючості ґрунтів в умовах переходу до органічного землеробства вказують F. Meng та інші. Учені вважають, що при органічному землеробстві земля буде забезпечувати менший дохід, ніж при інтенсивному типі її використання, що впливатиме на зменшення цінності землі як ресурсу [57].

Таким чином, сучасні тенденції сільського господарства свідчать, що при оцінці сільськогосподарських земель доцільним є використання не однієї групи культур (зернові), а набору культур сівозміни. Вважаємо, що це дасть змогу більш точно визначати дохід із землі, а також при прийнятті необхідних нормативно-правових актів щодо обов'язкового дотримання рекомендованих сівозмін сільськогосподарськими землекористувачами, сприятиме збереженню родючості ґрунту та раціональному використанню земель.

Важливо відмітити, що за Методикою 1995 р. для визначення рентного доходу та оцінки землі використовується фактична урожайність, на яку впливає

рівень господарювання та відповідальність землекористувача. Слід погодитися з думкою вчених [44; 46; 47], що основою грошової оцінки має бути не фактична, а потенційно можлива (нормативна) урожайність певної культури, яку може забезпечити певна агрогрупа ґрунтів при теперішньому рівні розвитку продуктивних сил сільського господарства. Також недоліком Методики 1995 р. слід вважати, як уже нами зазначено, використання застарілих даних для визначення рентного доходу, оскільки технологія, техніка, ціни, витрати значно змінилися за 20 років. Дискусійним є норматив терміну капіталізації (33 роки), який базувався на ставці банківського відсотку 3 %, що використовувався в умовах стабільної економіки, але явно не відповідає сучасним реаліям. Нині відсоткові ставки є набагато вищими. Так, станом на 2018 р. облікова ставка НБУ становила 16,0–18,0 %, у 2019 р. – 13–18 %, у 2020 р. – 6–11 % [58], а ставки комерційних банків ще вищі. Зниження облікової ставки у 2020 р. пов'язано з кризою, що зумовлена коронавірусом COVID-19, однак усе рівно є вищими, ніж 3 %.

Перевагою нової Методики 2016 р. є певна спрощеність визначення нормативної грошової оцінки, оскільки вона не передбачає багаторівневості проведення оцінки. У цій Методиці містяться розраховані нормативи капіталізованого рентного доходу на землях сільськогосподарського призначення в розрізі природно-сільськогосподарських районів. Однак, запропонований у цій Методиці механізм визначення нормативів капіталізованого рентного доходу не дає можливості зрозуміти методологію та на підставі її аналізу розробляти заходи з удосконалення такого механізму та самої Методики. Також у Методиці 2016 р.:

1. не передбачено види та кількість сільськогосподарських культур, вирощування яких впливає на дохідність, а, отже, і на оцінку земель;
2. не вказано термін капіталізації, від тривалості якого результати оцінки можуть значно різнитися між собою;
3. не визначена періодичність проведення оцінки земель.

Відсутність періодичності оцінки земель, по-перше, не відповідає чинному Закону України «Про оцінку земель», згідно з яким черговість оцінки має становити 5–7 років, а, по-друге, як показав понад двадцятирічний досвід використання Методики 1995 р., призводить до значного «застарівання» показників оцінки та невідповідності їх сучасним умовам агрогосподарювання.

Відмітимо також, що ні в Методиці 2016 р., ні в Методиці 1995 р. не закладені основи для впровадження стимулювання раціонального використання земель, хоча в Законі України «Про оцінку земель» зазначено, що нормативна грошова оцінка земель використовується «...при розробці показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель» [59]. Методичні засади визначення нормативів капіталізованого рентного доходу не зрозумілі із Методики 2016 р. Механізм розрахунку вказаного показника представлено в праці А. Г. Мартина [45]. Згідно з науковим поглядом ученого, норматив капіталізованого рентного доходу визначається шляхом відношення загального рентного доходу на землях сільськогосподарського призначення до облікової ставки НБУ, що є принциповою відмінністю від попередньої Методики 1995 р. Загальний рентний дохід на землях сільськогосподарського призначення визначається шляхом підсумовування:

1. Частини результату операційної діяльності сільськогосподарських підприємств, що припадає на рентний дохід (перевищення рівня рентабельності сільського господарства над загальним рівнем рентабельності по економіці України);

2. Частини витрат сільськогосподарських підприємств, що припадає на виплату орендної плати власникам земельних ділянок (земельних часток (паїв));

3. Частини витрат сільськогосподарських підприємств, що припадає на виплату орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності;

4. Абсолютного рентного доходу, що формується за рахунок державної підтримки сільського господарства України [45].

Врахування витрат на виплату орендної плати за користування землею, а також урахування абсолютного рентного доходу, що формується за рахунок державної підтримки сільського господарства України, що передбачено у Методиці 2016 р., є цілком доречним і виступає як частина абсолютної ренти, яка породжена приватною власністю на землю. Однак, на нашу думку, дискусійним є механізм визначення частини рентного доходу як перевищення рівня рентабельності сільського господарства над загальним рівнем рентабельності по економіці України, оскільки рентний дохід виникає внаслідок кращої якості ґрунтів, більш раціонального місцерозташування земельних ділянок і додаткових вкладень у підвищення родючості. Діяльність же промислових та інших підприємств, а також їх рентабельність, ніяким чином не пов'язані із якістю землі та її здатністю забезпечувати дохід. Також діяльність сільського господарства може бути збитковою. Ці положення певною мірою суперечать теорії диференційної ренти.

Доречним також є перед визначенням сучасної нормативної грошової оцінки провести й сучасне бонітування ґрунтів. Подальша еволюція положень щодо удосконалення нормативної грошової оцінки земель спостерігається в Проекті Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель» [60]. Метою цієї Постанови є прийняття однієї уніфікованої Методики замість усіх чинних методик нормативної грошової оцінки земель в Україні. Об'єктом оцінки виступає земельна ділянка. Уніфікований підхід до визначення нормативної грошової оцінки земельної ділянки створює передумови для повномасштабної реалізації органами місцевого самоврядування повноважень із затвердження технічної документації із нормативної грошової оцінки земель у межах території відповідних громад. Уніфікований механізм «передбачає визначення нормативної грошової оцінки земельної ділянки як добутку площі земельної ділянки на норматив капіталізованого рентного доходу за одиницю площі, а також п'яти

коефіцієнтів, що характеризують регіональні та зональні фактори місцеположення земельної ділянки, місцеположення земельної ділянки, цільове призначення земельної ділянки, належність земельної ділянки до певної категорії земель, а також індексацію нормативної грошової оцінки земель за період від затвердження нормативу капіталізованого рентного доходу до дати проведення оцінки» [60]. При цьому нормативи капіталізованого рентного доходу визначено та представлено в додатках до Методики окремо для земель житлової та громадської забудови, земель рекреаційного призначення, земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, та окремо для земель сільськогосподарського призначення, земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, земель оздоровчого призначення, земель історико-культурного призначення, земель лісгосподарського призначення та земель водного фонду. Указані п'ять коефіцієнтів для корегування нормативної грошової оцінки земельної ділянки також розраховані та представлені у відповідних додатках Методики. При цьому коефіцієнт, який урахує особливості використання земельної ділянки в межах категорії земель за основним цільовим призначенням для сільськогосподарських угідь на землях сільськогосподарського призначення корегується з урахуванням балів бонітету. Отже, перевагою нової Методики нормативної грошової оцінки земель, що ймовірно буде прийнята найближчим часом, є її простота у використанні: всі необхідні нормативи вже розраховані та представлені у відповідних додатках до Методики. Однак, ця Методика, так само як і Методика 2016 р., не розкриває механізму визначення нормативу капіталізованого рентного доходу. Так, норматив капіталізованого рентного доходу для земель сільськогосподарського призначення складає 27500 грн/га, однак не зрозуміле походження цього числа. З практичного погляду відсутність механізму розрахунку спрощує визначення нормативної грошової оцінки земельної ділянки відповідними органами, не відволікаючи фахівців на вивчення концептуальних положень, що їм не потрібно в практичній діяльності. Але з наукового погляду відсутність прописаного механізму не дає можливості

здійснювати даліше удосконалення положень нормативної грошової оцінки земель. Відмітимо, що у новій Методиці також не прописано механізм визначення втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва та економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель, що не відповідає абзацу 5 статті 5 Закону України «Про оцінку земель». Таким чином, проведений аналіз чинних та проєктної Методик, а також поглядів учених на проблему оцінки земель дає змогу запропонувати використовувати загальний рентний дохід у ролі критерію нормативної грошової оцінки земель. У свою чергу, загальний рентний дохід визначається як сума диференціального рентного доходу та абсолютного рентного доходу.

Відмітимо, що нормативна грошова оцінка земельної ділянки визначається на основі нормативу капіталізованого рентного доходу з урахуванням корегування на бали бонітету (за Методикою 2016 р.) або корегування на певні коефіцієнти (Проєкт Методики). Однак за відсутності корегувань норматив капіталізованого рентного доходу можна розглядати як нормативну грошову оцінку угідь.

Важливо зробити акцент, що в закордонних країнах вартість землі є значно вищою. Так, «у США ціни на землі сільськогосподарського призначення коливаються від 2–3 тис. дол./га в посушливих районах до 30–40 тис. дол. у Каліфорнії. У країнах Європи цінова шкала теж дуже висока: від 4 тис. євро за гектар у Фінляндії до 10–12 тис. євро/га у Франції та Німеччині, а в Нідерландах – 25 тис. євро/га» [61]. У Польщі вартість одного гектара орної землі становить понад 7000 дол. США. За даними W. Edwards, вартість гектара землі в штаті Айова може становити понад 7000 дол. США [62], за даними S. A. Wentland та інших, вартість 1 акру земель сільськогосподарського призначення становить 4593 дол. США [63], що з розрахунку за гектар дорівнює 11350 дол. США. За нашими розрахунками, нормативна грошова оцінка землі становить приблизно 2 тис. дол. США, тобто така вартість землі в Україні перебуває на нижній межі діапазону цін на землю, що встановилися в закордонних країнах і, відповідно, може мати місце й для нашої країни. Також при збільшенні вартості

землі відповідно підвищиться й сума земельного податку до бюджету.

Висновки. Для дальшого удосконалення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення необхідно: - провести сучасне бонітування ґрунтів; - перед бонітуванням провести агрохімічне обстеження ґрунтів на предмет визначення вмісту не тільки поживних речовин та мікроелементів, а також і забруднюючих речовин; - критерієм нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення є загальний рентний дохід, який визначається як сума диференціального рентного доходу та абсолютного рентного доходу; - диференціальний рентний дохід слід визначати на основі порівняння нормативної урожайності та доходу від виробництва набору культур рекомендованої сівозміни на кращих і гірших за родючістю землях; - при визначенні абсолютної ренти слід урахувувати не лише дані про витрати на орендну плату та підтримку державою сільського господарства, а й дані про потребу в коштах на фінансування землевпорядкувальних та землеохоронних робіт; окремою статтею слід виокремити кошти на підтримку галузі тваринництва, що сприятиме дотриманню сівозмін та збереженню родючості ґрунту; - термін капіталізації слід встановити на рівні тривалості ротації сівозміни (10 років), після закінчення якої проводити нову оцінку земель для її актуалізації та підтримання контролю за якістю землі; - під час визначення нормативної грошової оцінки слід урахувати характеристики землі як просторового базису, зокрема: відстань розташування від центрів реалізації продукції, якість шляхів сполучення, розташування стосовно міського ринку збуту продукції та забезпеченість земельної території закладами соціальної сфери. У перспективі необхідно приділити увагу розробці механізмів стимулювання раціонального землекористування та збереження родючості на основі нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, а також концептуальних положень грошової оцінки сіножатей, пасовищ, багаторічних насаджень і забруднених та порушених земель.

3.3 Управління інфраструктурою територіальної громади в контексті досягнення Цілей сталого розвитку

Інфраструктура має вирішальне значення для розвитку територіальної громади. Від транспортних систем до об'єктів генерації електроенергії та мереж водопостачання та каналізації, інфраструктура надає послуги, які дозволяють громаді функціонувати, а її економіці процвітати. Це ставить інфраструктуру в центр зусиль, спрямованих на досягнення Цілей сталого розвитку. Охоплюючи все, від охорони здоров'я та освіти для всіх до доступу до енергії, чистої води та санітарії, більшість Цілей сталого розвитку передбачають покращення інфраструктури.

Інфраструктура відіграє ключову роль у всіх трьох вимірах сталого розвитку: економіці, навколишньому середовищі та суспільстві. І зараз, коли світ прагне досягти амбітних цілей, таких як Цілі сталого розвитку (як зазначено в Глобальному порядку денному на період до 2030 року) і Паризької угоди про зміну клімату, інфраструктура стає все більш важливою. Інфраструктуру не слід розглядати як окремі елементи, такі як електростанція, лікарня чи водопровідна мережа, а як частину системи з портфелем активів, які разом мають великий потенціал для досягнення трьох «стовпів» Цілей сталого розвитку: економічної, екологічної та соціальної сталості.

Якщо говорити про економіку, то інфраструктурні переваги варіюються від робочих місць, створених під час будівництва та обслуговування, до здатності інфраструктури генерувати економічну діяльність (наприклад, міст, який з'єднує сільське поселення з міськими ринками). З'єднуючи громади з містами, освіту та працевлаштування, інфраструктура, така як транспорт і телекомунікації, лежить в основі національних економічних цілей. Фактично, збільшення інвестицій відповідно до економічних потреб може додати приблизно 0,6% до світового ВВП, за даними McKinsey Global Institute. Це припускає, що ефект може бути більш вираженим у більших країнах, які наразі

мають інфраструктурні прогалини (у США цей показник становить приблизно 1,3%, а в Бразилії — 1,5%) [64].

У захисті навколишнього середовища інфраструктурні активи відіграють ключову роль з точки зору збереження природних ресурсів та зменшенні впливу зміни клімату. Наприклад, чисті електростанції мають вирішальне значення для зменшення залежності від викопного палива. Зменшення кількості автомобілів на дорогах та покращення системи громадського транспорту сприяє зменшенню забруднення та скороченню викидів парникових газів.

У США підраховано, що якщо хтось, хто проїжджає 20 миль на день, відмовляється від приватного транспорту на користь громадського, це знижує здійснювані ними викиди вуглецю на 4800 фунтів щорічно [65].

Коли рівний доступ гарантовано усім категоріям населення територіальної громади, суспільство отримує вигоду від інфраструктури, оскільки вона надає послуги (наприклад, електроенергія, медичні послуги та каналізаційні мережі), які мають важливе значення для сталого розвитку. Більше того, інфраструктура також сприяє встановленню гендерної рівності. Наприклад, враховуючи той факт, що жінки користуються приватним транспортом в повсякденному житті в значно меншій мірі ніж чоловіки, наявність громадського транспорту допомагає жінкам більш ефективно доставатися місця роботи, підвищуючи їх бажання працювати.

Стала інфраструктура може бути створена лише тоді, коли всі три стовпи – економічний, екологічний та соціальний – розглядаються разом, а також забезпечується сталість інфраструктурних послуг і справедливий доступ до них. Більше того, всі зацікавлені сторони повинні співпрацювати в плануванні, проектуванні, постачанні та управлінні. Нарешті, інфраструктуру слід розглядати не як самоціль, а як засіб надання основних послуг.

Від води, яку ми п'ємо, до того, як ми їдемо на роботу чи в школу, інфраструктура торкається всіх аспектів людського життя. Оскільки населення світу збільшується, урбанізація прискорюється, а середній клас у країнах, що розвиваються, бажає отримувати більше послуг, потреба в інфраструктурі

швидко зростає. Тим часом, дедалі суворіші погодні явища та підвищення рівня моря створюють пряму загрозу для інфраструктурних активів і критично важливих послуг, які вони надають, оскільки відсутність точних знань про майбутні зміни клімату ускладнює довгострокове планування. Тож як ми можемо подолати ці виклики?

Багато хто стверджує, що відповідь криється в нових підходах до сталого розвитку інфраструктури. The New Climate Economy's Sustainable Infrastructure Imperative розглядає інвестиції в сталу інфраструктуру як «ключ до вирішення трьох центральних проблем, які стоять перед світовою спільнотою: відновлення зростання, досягнення Цілей сталого розвитку та зниження кліматичних ризиків відповідно до Паризької угоди» [66].

Паризька угода, Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 року, який підтримує Цілі сталого розвитку, розроблені державами-членами ООН – усі потребують значних інвестицій для створення сталої інфраструктури, яка сприяла б сталому розвитку.

Серед ЦСР, лише Ціль 9 прямо передбачає створення стійкої інфраструктури. Проте всі цілі без винятку передбачають розвиток інфраструктури в тій чи іншій мірі. При цьому важливо пам'ятати, що не просто розвиток інфраструктури є необхідним, а саме розвиток сталої інфраструктури, адже навіть пропонуючи рішення для проблем сталого розвитку, інфраструктурні активи можуть мати негативний вплив. Наприклад, інфраструктура відповідає за понад 60% глобальних викидів парникових газів [67]. Будівництво великих інфраструктурних активів, таких як дамби та залізниці, може порушити та витіснити громади.

Таким чином, стала інфраструктура вимагає правильного планування, проектування, управління та аби мінімізувати її негативний вплив і максимізувати її позитивний вплив. Водночас інфраструктурні активи — протягом усього їхнього життєвого циклу — повинні мати позитивний вплив на економіку, суспільство та навколишнє середовище.

Серед переваг сталої інфраструктури варто виділити наступні.

1. Отримання економічної вигоди.

Інвестиції в інфраструктуру відіграють важливу роль у досягненні ЦСР. Створюючи робочі місця та стимулюючи економічну діяльність, інфраструктура забезпечує розвиток. Інфраструктура також надає послуги, які забезпечують здатність людей бути економічно продуктивними, наприклад, за допомогою транспорту.

Інвестиції в інфраструктуру допомагають зупинити економічні втрати, які виникають через такі проблеми, як відключення електроенергії або затори. За оцінками Світового банку, у країнах Африки на південь від Сахари усунення розриву в кількості та якості інфраструктури відносно найкращих світових лідерів може підвищити зростання ВВП на душу населення на 2,6% на рік [68].

2. Захист природного середовища

Від відновлюваної енергії до транспортних систем, екологічні переваги інфраструктури різноманітні. Активи сталої інфраструктури можуть допомогти подолати кліматичні і стихійні лиха, зменшити кількість викидів парникових газів, здійснювати управління природним капіталом та підвищити ефективності використання ресурсів. Сучасні технології сприятимуть значним екологічним вигодам.

В енергетичній інфраструктурі, наприклад, розумні лічильники дозволяють енергетичним компаніям керувати схемами споживання, створюючи цінові стимули для використання електроенергії показ піковим періодом, що дозволяє зменшити залежність електричної мережі від більш забруднюючих «пікових електростанцій», які доповнюють постачання в часи пікового попиту і які зазвичай виробляють електроенергію за допомогою викопного палива.

Інтеграція зеленої інфраструктури, що включає дерева, насадження та ліси, до портфеля активів може покращити якість повітря та сприяти виведенню вуглекислого газу з атмосфери або, у випадку мангрових заростей, підвищити захист від повеней та запобігти ерозії ґрунту. Зелені дахи діють як гігантські губки, вбираючи дощову воду, перш ніж вона забруднює річки та озера,

допомагають у боротьбі з повеннями і разом можуть знижувати температуру в містах протягом літа. Наприклад, одне симуляційне дослідження показало, що покриття зеленими дахами половини доступних поверхонь у центрі Торонто охолодить місто до 2°C у деяких районах [69].

3. Соціальне забезпечення.

Від шкіл, лікарень і доріг до електропостачання та водопостачання, стала інфраструктура дає змогу урядам і приватному сектору надавати послуги, які сприяють сталому індивідуальному заробітку, а також більш широкому економічному зростанню, одночасно покращуючи якість життя та підвищуючи людську гідність. При цьому важливим є забезпечення рівного доступу до цих послуг.

Прагнення до рівності закріплено в багатьох Цілях сталого розвитку, які вимагають, щоб основні послуги, такі як охорона здоров'я, освіта, житло, вода та санітарія, були доступними для всіх.

Коли справа доходить до гендерної рівності, інфраструктура відіграє важливу роль в захисті жінок і прискоренні їхнього розвитку. Наприклад, системи громадського транспорту дають можливість жінкам стати повноцінною робочою силою, і якщо вони добре розроблені, забезпечують безпеку та гарантують рівний доступ до можливостей і послуг.

Інфраструктура є інструментом підвищення соціальної мобільності. Наприклад, впровадження сонячної енергії в Судані та Танзанії в школах дозволило підвищити рівень завершення початкової та середньої школи з менш ніж 50% до майже 100% [70].

4. Роль стійкості.

Якщо інфраструктуру доводиться рідше перебудовувати або ремонтувати, уряди не тільки заощаджують гроші, але й зменшують використання природних ресурсів. Крім того, використання зеленої інфраструктури для захисту від пов'язаних із кліматом повеней та інтенсивних штормів допомагає громадам адаптуватися до наслідків зміни клімату. Приклади варіюються від вуличних насаджень, парків і зелених дахів у містах до водно-болотних угідь і мангрових

лісів, які захищають прибережні громади від штормових нагонів і підвищення рівня моря.

Розглянуті окремо, сталі інфраструктурні активи відіграють важливу роль у забезпеченні людей необхідними послугами, покращенні якості життя та захисту навколишнього середовища. Частина цього забезпечується за рахунок будівництва нової інфраструктури. Проте можна знайти творчі способи зробити поточні системи більш ефективними — наприклад, за допомогою розумних лічильників — без необхідності в руйнівному та ресурсомісткому новому будівництві.

Забезпечення сталості інфраструктури також означає підхід до неї не як до низки активів, а як до системи. Наприклад, територіальні громади, які мають ефективні системи громадського транспорту, підвищують соціальну мобільність і рівність, полегшуючи людям доступ до школи, роботи та медичних послуг. Перехід від виробництва електроенергії на вугіллі до відновлюваних джерел не тільки скорочує викиди парникових газів, а й зменшує забруднення повітря, покращуючи здоров'я.

Важливою науковою проблемою постає оцінювання сталості інфраструктури територіальної громади. У зарубіжній практиці цими питаннями традиційно займалися більше ніж у вітчизняній.

Процес оцінювання сталості передбачає використання спеціального методу, який базується на вимірюванні ефективності інфраструктури з точки зору показників сталості. Існує безліч методологій, що використовуються в оцінюванні сталості муніципальної інфраструктури.

Науковці Сахелі Х. Р., Кеннеді К. А. та Адамс В. Дж., використали метод оцінки життєвого циклу (Life-cycle Assessment (LCA)) для оцінювання сталості інфраструктури міста Торонто. [71]. Рахман С. та Ван'єр Д. описують використання методу аналізу вартості життєвого циклу (Life-cycle Cost (LCC) Analysis) для управління муніципальною інфраструктурою [72].

Лоукс Д. П. описує зважений багатокритеріальний підхід (Multicriteria Decision Analysis (MCDA)) до кількісного оцінювання тенденцій сталості

системи на прикладі вимірювання відносної сталості систем поновлюваних водних ресурсів [73].

Науковці Угву О., Вонг А. та ін. у своїй роботі пропонують аналітичну модель прийняття рішень та структуровану методологію оцінювання сталості в інфраструктурних проєктах за допомогою використання методу багатокритеріального аналізу рішень (multi-criteria decision analysis (MCDA)) [74].

На думку Балолоя К., метод аналізу витрат та вигод (Cost and Benefits Analysis (CBA)) є підходящим інструментом для вимірювання сталості та сталості інфраструктурних систем до майбутньої невизначеності клімату [75].

На противагу попереднім науковцям, Хеймс І. І. стверджує що дослідники мають використовувати комбінацію інструментів для отримання комплексного та всебічного висновку про проєктах сталого розвитку [76].

Широкого застосування в останні роки набули методології порівняльного аналізу, що використовують комплекс показників для оцінювання різних аспектів сталості міст. Варто відзначити, що зазначені методи були розроблені саме з метою оцінювання сталості міст, проте інколи використовуються для оцінювання сталості муніципальних інфраструктур через відсутність загально визнаного спеціалізованого методу.

Наявні комерційні рейтингові системи оцінювання сталості здебільшого орієнтовані на будівельні системи. Серед них система рейтингу зелених будівель LEED, рейтингова система BREEAM, рейтингова система Green Star тощо.

З іншого боку, використання інструментів оцінювання, орієнтованих на основні інфраструктурні об'єкти, досі було не дуже поширеним. Кілька рейтингових систем були розроблені різними державними та приватними установами для оцінювання різних проєктів цивільної інфраструктури, включаючи порти, аеропорти, шосе, дамби, мости, очисні споруди, тунелі та залізниці. Серед них Envision Sustainability Rating System, IS Rating Scheme та CEEQUAL.

Серед рейтингових систем, які використовуються для оцінювання сталості міст варто відзначити цілий ряд індексів, серед них Індекс процвітання міст ООН (State of the World's Cities; UN), Індекс стійких міст (Sustainable Cities Index; Arcadis), Індекс «Місто в русі» (City in motion; IESE Business School), Індекс глобального енергетичного міста (Global Power City Index; The Mori Memorial Foundation) оцінює привабливість міст для бізнесу талантів, Якість життя Mercer (Mercer's Quality of Living Ranking; Mercer) базується на опитуванні, яке оцінює якість житлових умов, Глобальний індекс життєздатності, розробленого Інтелектуальним підрозділом Economist (The Global Liveability Index, The Economist Intelligence Unit), який оцінює відносний комфорт та ін.

Серед вітчизняних вчених варто відзначити роботи Горяни І. В, яка займалася питаннями формування методики оцінювання сталості розвитку регіонів [77], Тульчинської С. О та Кириченка С. О., які досліджували методичні підходи до оцінювання розвитку соціальної інфраструктури в регіонах [78], Гречко А. В, що займалася дослідженням методичних підходів до оцінювання сталості розвитку продуктивних сил регіонів України [79], Леонової С. В та Барвінської Х. В, що досліджували оцінювання перспектив сталого розвитку автотранспортної системи України [80], Філіпішиної Л. М, що вивчала питання інтегральної оцінки стійкості розвитку промислових підприємств [81] та Тимошенко М. М., який вивчав методичні засади оцінки сталого розвитку сільських територій [82] та ін.

Загалом можна виділити три основні групи методів розроблених для оцінювання сталості міст. Схематично вони представлені на рисунку 3.2.

1) методи оцінювання проєктів для прийняття рішень. Переважно включають СВА (cost and benefits analysis) та багатокритеріальні підходи (multicriteria approach). Незважаючи на те, що деякі з цих інструментів не були розроблені для оцінювання сталості, ми розглядали їх при аналізі, оскільки вони до цього часу є найбільш часто використовуваними методами для

прийняття рішень при оцінці сталості інфраструктурних проєктів, і вони розвиваються в напрямку запровадження аспекту сталості;

2) методи оцінювання екологічних/соціальних впливів. Підходи до оцінювання екологічних та соціальних наслідків інфраструктурних проєктів, які оцінюються тут, включають: Оцінку життєвого циклу (life-cycle analysis) та Оцінку соціального життєвого циклу (Social Life Cycle Assessment). Хоча ці методи стосуються здебільшого екологічних чи соціальних тем, ми взяли їх до уваги, оскільки вони часто поєднуються з іншими інструментами для забезпечення повноти оцінювання сталості;

3) методології порівняльного оцінювання сталості, включаючи рейтингові системи (ranking systems) та основні/керівні рекомендації оцінювання (frameworks and appraisal guidelines).

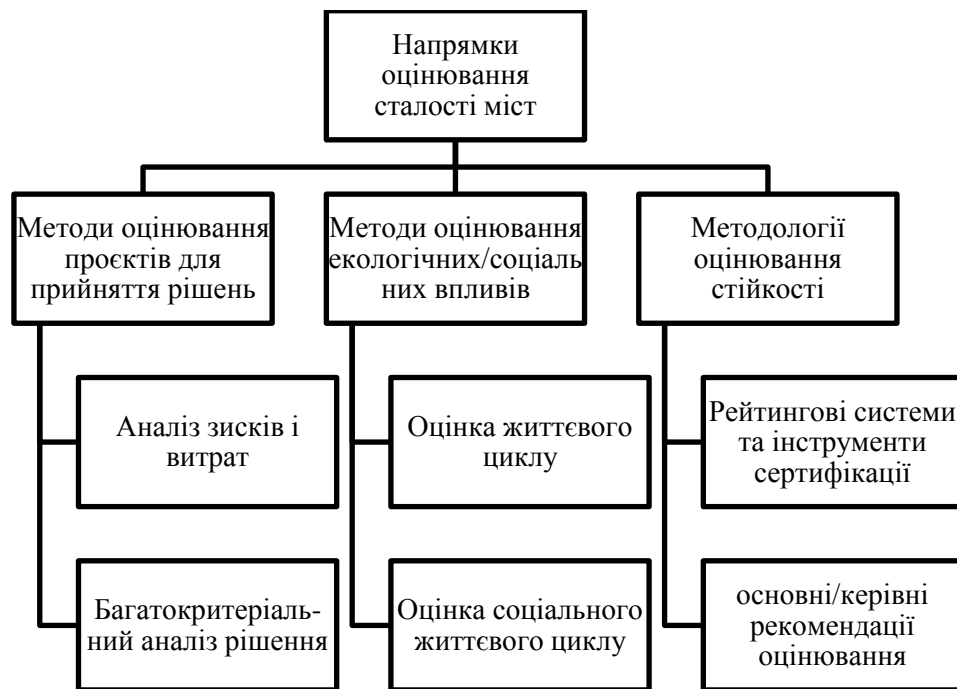

Рисунок 3.2 – Схема напрямків оцінювання сталості міст (розроблена авторами на основі [71-75])

Аналіз зисків і витрат (Cost–benefit analysis) є найбільш широко застосовуваним методом прийняття рішень при оцінці інфраструктурних

проектів. Це відома та широко використовувана методика, яка дозволяє порівняти альтернативи з метою вибору такої, яка максимізує соціальний добробут. Цей підхід, як правило, базується на можливості монетизації переваг для користувачів (наприклад, економія часу в дорозі), а також вартості інвестицій та інших "негативних" ефектів (наприклад, споживання енергії, використання ресурсів та викиди CO₂). Головний недолік при використанні для оцінювання сталості інфраструктури – практична складність та недостатність даних для монетизації зазначених вище переваг та негативних ефектів.

Багатокритеріальний аналіз рішення (Multi-criteria decision analysis) є підходящою методологією прийняття рішень для вирішення складних проблем, що характеризуються високою невизначеністю, суперечливими цілями, різними формами даних та інформації, безліччю інтересів та перспектив. При оцінці сталості MCDA зазвичай включає три критерії сталості (економічний, соціальний, екологічний), перелік індикаторів для їх оцінювання та присвоєні індикаторам вагові коефіцієнти і, нарешті, безпосередню оцінку сталості за допомогою методу ранжування альтернатив. Такий підхід забезпечує належну структуру, коли йдеться про оцінку сталості інфраструктури, але процес оцінювання, як правило, стає надзвичайно суб'єктивним. На практиці, процес отримання ваги індикаторів може здатися сумнівним.

Лоукс Д. П. описує зважений багатокритеріальний підхід до кількісного оцінювання тенденцій сталості системи за допомогою наступних компонентів:

- 1) відбір різних екологічних, економічних та соціальних показників, що сприяють сталості;
- 2) визначити задовільний та незадовільний діапазони значень для кожного показника;
- 3) збирати дані про показники з часом і виражати їх як часовий ряд;
- 4) аналізувати часові ряди, використовуючи такі статистичні показники, як надійність (ймовірність того, що якесь конкретне значення буде в межах значень, що вважаються задовільними), сталість (показник швидкості

відновлення від незадовільного стану) та вразливість (статистичний показник масштабу або тривалості відмови); та

5) розрахувати відносну сталість системи як зважену комбінацію вищезазначених критеріїв, де відносна сталість посилюється збільшенням надійності та сталості та зменшенням вразливості [73].

Оцінка життєвого циклу (Life-cycle assessment) це методика оцінювання впливу продукту, діяльності чи процесу на навколишнє середовище. Використання цього аналізу для прийняття рішень включає оцінку екологічних показників всього життєвого циклу від “колиски до могили”, включаючи видобуток, виготовлення, транспортування та розподіл матеріалів, використання продуктів, обслуговування та ремонту, а також термін експлуатації, такий як повторне використання, переробка, використання енергії та остаточне поводження з відходами. Підхід не включає усі критерії сталості, оскільки його основне призначення обмежується оцінкою екологічних наслідків. Існує потреба в інтеграції цього методу в інші інструменти оцінювання, але сам по собі він є неповним інструментом для оцінювання всіх трьох критеріїв сталості.

Оцінка життєвого циклу (LCA) - це структурована методологія, яка може бути використана для оцінювання екологічних наслідків продуктів, процесів, проєктів чи послуг протягом їх життєвого циклу від видобутку сировини до закінчення терміну експлуатації

Екологічний слід (Urban Footprint) розглядає екологічний та біофізичний аспект міста та його периферії та інтерпретує споживання ресурсів з точки зору використовуваної земельної ділянки. Як правило, чітко не розглядається питання інфраструктури, її впливу на кліматичні зміни, економічну та соціальні критерії сталості [83].

Оцінка соціального життєвого циклу (Social Life Cycle Assessment) перебуває на початковій стадії розробки, Серед недоліків методу можна відзначити невизначеність терміну "соціальні наслідки" та відсутність відповідних інструментів для кількісної оцінювання соціальних впливів.

Більшість соціальних оцінок залишаються суто якісними та часто дуже поверхневими [84].

Рейтингові системи та інструменти сертифікації - це перелік найкращих практик, розроблених різними агенціями, інституціями, державними органами, які можуть бути корисними для практиків при врахуванні критеріїв сталості при оцінці проектів.

Наявні комерційні рейтингові системи оцінювання сталості здебільшого орієнтовані на будівельні системи. Серед них система рейтингу зелених будівель LEED, рейтингова система BREEAM, рейтингова система Green Star тощо.

Наприклад, для оцінювання сталості об'єктів та міської інфраструктури використовують наступні інструменти – CEEQUAL, Envision, IS Rating Scheme, транспортних проектів – GreenLITES, Greenroads, I-LAST, INVEST та ін.

Рейтингові системи також представлені цілим рядом індексів, які використовуються для оцінювання сталості міст (індекс процвітання міст ООН (City Prosperity Index), індекс стійких міст (Sustainable Cities Index), індекс «Місто в русі» (City in motion), індекс глобального енергетичного міста (Global Power City Index) тощо).

Якість життя Mercer (Mercer's Quality of Living Ranking; Mercer) базується на опитуванні, яке оцінює якість житлових умов за 39 показниками, згрупованими в десять категорій: політичне та соціальне середовище, економіка, соціально-культурне середовище, охорона здоров'я, освіта, державні послуги та транспорт, відпочинок, споживчі товари, житло та природне середовище [85].

Проте, незважаючи розгалуженість і варіативність підходів до оцінювання, серед методів даної групи існує ряд недоліків, серед яких, брак прозорості та об'єктивності у визначенні критеріїв та підборі вагових коефіцієнтів, неможливість використання рейтингової системи у різних країнах через відсутність необхідних статистичних даних, відсутність можливостей для порівняння результатів рейтингових систем через їх унікальні характеристики

та спрямованість, варіативність важливості вагових критеріїв (один і той самий критерій має різну вагу в різних рейтингових системах).

Основні/керівні принципи оцінювання (frameworks and appraisal guidelines). Представляють собою керівництва з оцінювання сталості, надаючи експертні поради та чітко встановлюючи важливі критерії для оцінювання. І хоча їх корисність є загально визнаною, присутні певні недоліки: по-перше, соціальні наслідки продовжують оцінюватися здебільшого шляхом простого якісного оцінювання; по-друге, вимагають постійного удосконалення, враховуючи здобутки наукової спільноти, що у більшості випадків, не здійснюється, тому деякі з них, є дещо застарілими.

Найбільш вдалим методом для комплексного оцінювання сталості муніципальної інфраструктури автор вважає методи порівняльного оцінювання сталості, а саме рейтингові системи та індекси.

Потреба у створенні сталої інфраструктури є нагальною. Зміна клімату вже порушує ритм життя на планеті, що навряд чи зміниться, навіть якщо світу вдасться досягти своїх кліматичних цілей. Враховуючи зростаючі ризики для громад та їх оточення, в найближчі роки, стала інфраструктура відіграватиме ключову роль у зміцненні енергетичних та водних систем та забезпеченні того, щоб громади могли пережити потрясіння та швидше відновитися після них. При цьому інфраструктура — це не просто засіб надання послуг; це важливий фактор сталого розвитку та один зі способів досягнення Цілей сталого розвитку.

Територіальні громади в Україні та в усьому світі мають одну схожу актуальну проблему: існуюча інфраструктура, значна частина якої була розроблена наприкінці минулого сторіччя, має серйозні ознаки старіння та погіршення стану. Крім того, ускладнює цю ситуацію постійний приріст міського населення, через що міста продовжують дедалі зростати. Як результат, муніципалітети стикаються не тільки з проблемами відновлення інфраструктури, але і зі зростанням попиту на розвиток інфраструктури, при цьому беручи до уваги питання сталості.

У той самий час, інструментарій оцінювання рівня сталості інфраструктури, що є доступним для розробників проєктів – обмежений. Більшість методів, які існують на даний момент, розроблювалися з метою оцінювання рівня сталості міст і, хоча їх можна застосовувати для оцінювання рівня сталості міських інфраструктур, отримані результати зазвичай є неповними.

Доступні на даний момент методи мають і інший недолік, окрім зазначеного вище. Більшість методів оцінювання сталості міст розроблювали з урахуванням потреб та міських проблем розвинутих країн, які часто суттєво відрізняються від проблем та потреб тих країн, що розвиваються.

ВИСНОВКИ

1. Місцеве самоврядування здійснюється на трьох рівнях: громада (об'єднання поселень), повіт (об'єднання громад), регіон (області, Крим, Київ).

Окремо виділяється поняття спроможних громад. Спроможні громади – це територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

2. Формування об'єднаних територіальних громад здійснюється на основі відповідної методики. Методика визначає механізм та умови формування спроможних територіальних громад, а також порядок розроблення і схвалення перспективного плану формування територій громад.

Методика також визначає послідовність формування об'єднаних територіальних громад: 1) визначення потенційними адміністративними центрами міст обласного значення та населених пунктів, що мають статус районних центрів; 2) визначення потенційними адміністративними центрами населених пунктів (сіл, селищ, міст), які раніше мали статус районних центрів; 3) визначення потенційними адміністративними центрами інших населених пунктів (сіл, селищ, міст), територія яких не охоплюється зонами доступності потенційних адміністративних центрів.

3. До джерел формування доходів бюджетів ОТГ відносяться: податки та збори; базова (реверсна) дотація; освітня та медична субвенції; субвенції соціального характеру.

До видаткових повноважень об'єднаних територіальних громад відносяться: житлово-комунальні послуги; благоустрій, утримання місцевих доріг; розвиток місцевої інфраструктури; освіта (дошкільна, середня); охорона

здоров'я (первинна медична допомога); соціальний захист та допомога; розпорядження землями за межами населеного пункту; фізична культура; культура; містобудування та забудова території; економічний розвиток громади; пасажирські перевезення в громаді; місцева поліція та пожежна охорона; адміністративні та комунальні послуги.

4. В Україні термін «сталий розвиток» вживають для обґрунтування лише неухильного зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл та окремих підприємств. Інколи до цього додаються цілком безсистемні заходи щодо збереження якості довкілля та поліпшення деяких умов проживання та праці, забуваючи про об'єктивну необхідність системності та узгодженості при формуванні стратегій розвитку на всіх рівнях управління. Існуючі традиційні підходи до ухвалення стратегічних рішень, правила та норми планування соціально-економічного розвитку господарської діяльності (які не забезпечують врахування компонентів природного середовища та дуже повільної відновлюваності змінених екосистем), що діють у даний час, вже досить давно себе вичерпали та не мають можливості запобігти виникненню нових екологічних проблем, тим самим ще більше погіршують несприятливу ситуацію. Тому актуальною проблемою залишається урахування екологічної складової при формуванні стратегії розвитку як держави, так і окремих ОТГ.

5. Стратегічними орієнтирами такої політики насамперед є: ефективне використання поновлюваних і екологічнобезпечних непоновлюваних природних ресурсів; екологічно обґрунтоване розміщення продуктивних сил і екологічно безпечний розвиток промисловості, енергетики, транспорту і комунального господарства на всіх територіях; забезпечення сприятливого навколишнього середовища і збереження природних екологічних систем, природних ландшафтів, їх біологічної різноманітності.

6. Стратегічною метою державної політики в області екології є збереження природних систем, підтримка їх цілісності і функцій життєзабезпечення для сталого розвитку суспільства, підвищення якості життя, поліпшення здоров'я населення і демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки країни,

необхідними умовами якої є: збереження і відновлення природних систем, їх біологічної різноманітності і здібності до саморегуляції як необхідної умови існування суспільства; забезпечення раціонального природокористування і рівноправного доступу до природних ресурсів сучасного покоління людей та майбутнього; забезпечення сприятливого стану навколишнього середовища як необхідної умови поліпшення якості життя і здоров'я населення.

7. Діяльність ОТГ в області використання природних ресурсів повинна базуватися на наступних принципах: визнання неможливості розвитку людського суспільства при деградації природи; пріоритетність для суспільства функцій життєзабезпечення біосфери по відношенню до прямого використання її ресурсів; справедливий розподіл доходів від використання природних ресурсів і доступу до них; запобігання негативним екологічним наслідкам в результаті господарської діяльності; відмова від господарських і інших проектів, пов'язаних з впливом на природні системи, якщо їх наслідки непередбачувані для навколишнього середовища; природокористування на платній основі і відшкодування населенню і навколишньому середовищу збитків від порушення законодавства про охорону навколишнього середовища; відвертість екологічної інформації; участь суспільства, органів самоврядування і ділових кіл в підготовці, обговоренні, ухваленні і реалізації рішень в області охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування.

8. Вагомою складовою механізму реалізації регіональної політики є децентралізація влади. Децентралізація влади, завдяки незалежним зусиллям місцевого самоврядування та підвищення його активності, є ефективним знаряддям у покращенні соціально-економічного розвитку території, раціонального використання ресурсного потенціалу, зміцненні демократичних процедур та захисту прав людини. Тому на сучасному етапі децентралізація влади є основою стабільного розвитку держави, її регіонів та окремих населених пунктів.

9. Проведені узагальнення структурно-логічної сутності поняття «децентралізація» дозволили зробити висновок, що зазначену дефініцію

доцільно розуміти як механізм забезпечення сталого розвитку регіонів держави на основі законодавчо-регламентованих процесів передачі частини функцій, повноважень та бюджетів центральних органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування.

10. У світовій практиці виділяють три принципово відмінні форми децентралізації:

- деконцентрація – один із способів адміністративної організації, яка здійснюється в централізованій державі шляхом передання повноважень відповідним особам у територіальних одиницях.

- деволюція – форма децентралізації, що передбачає передання повноважень, стосовно питань місцевого значення та регіонального розвитку від центрального уряду до виборних органів місцевого самоврядування (часто регіональних парламентів), які формують свої виконавчі структури (регіональні уряди).

- делегування повноважень – тимчасова передача своїх повноважень одними органами державної влади іншим органам державної влади або органам місцевого самоврядування.

11. Основними принципами децентралізації є:

1. Принцип субсидіарності – суспільні послуги повинні надаватися тими органами влади, які є ближчими до громадян. Принцип субсидіарності формує досить чітку схему розподілу функцій.

2. Принцип повсюдності – місцеве самоврядування має охоплювати всю територію країни (розширення повноважень органів місцевого самоврядування за територіальною ознакою).

3. Принцип фінансової самодостатності – органи місцевого самоврядування повинні мати достатні фінансові ресурси на вирішення проблем своєї громади.

12. Ключовою проблемою в забезпеченні повсюдності місцевого самоврядування в Україні є відсутність у територіальних громад права власності на землю за межами населених пунктів. Землі за межами населених

пунктів переважно перебувають у приватній та державній власності, останніми на сьогодні розпоряджаються кілька органів державної виконавчої влади. Як наслідок, органи місцевого самоврядування позбавлені можливості ефективно планувати розвиток територій, громади – відстоювати свої інтереси у процесі ухвалення рішень про використання земельних ресурсів.

13. Відсутність у територіальних громад права власності на землі за межами населених пунктів суттєво звужує матеріальну основу місцевого самоврядування, унеможливорює повноцінний соціально-економічний розвиток громад та надання органами місцевого самоврядування якісних публічних послуг. Проблемою є незадовільний стан розвитку соціальної інфраструктури, невпорядкованість відносин власності, недостатність бюджетних коштів для їх ефективного функціонування.

14. Успішна реалізація реформи децентралізації в Україні є можливою тільки у комплексі з реформуванням адміністративно-територіального устрою, необхідність якого пов'язана з наявністю таких проблем: надмірна кількість адміністративно-територіальних одиниць базового та районного рівнів, які не мають достатнього потенціалу для розвитку; деградація системи сільського розселення та прискорення депопуляції населення в малих сільських радах; невпорядкована структура адміністративно-територіального устрою, зокрема, розривність територій адміністративно-територіальних одиниць, наявність анклавів та екславів; законодавча неврегульованість правового статусу адміністративно-територіальних одиниць: відсутність єдиних критеріїв та порядку віднесення населених пунктів до категорії сіл, селищ, міст; утворення районів та районів у містах; надмірна роздрібненість адміністративно-територіальних одиниць за чисельністю населення, потенціалом та площею; нерівномірна доступність та віддаленість від адміністративного центру адміністративно-територіальних одиниць.

15. Процес децентралізації публічної влади та органів місцевого самоврядування в Україні триває вже декілька років, проте поряд з позитивними тенденціями є значна кількість проблем таких як: неузгодженість

місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад; відсутність солідарної відповідальності за розвиток території; неузгодженість секторальної децентралізації з реальними інтересами територіальних громад; врегулювання права власності територіальної громади на майно тощо.

16. Одним із напрямів вирішення проблем у сфері реформування процесів децентралізації публічної влади є системне вивчення та аналіз зарубіжного досвіду, який дозволяє виокремити інструменти, що можуть бути адаптовані до українських реалій реалізації реформи. Зразковим для України є польський досвід реформування публічної влади, який доводить, що важливими умовами реалізації реформи децентралізації публічної влади є: консолідація політичних сил у здійсненні реформи; перманентність у розробці програм соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць; суспільна підтримка реформи та контроль за її впровадженням.

17. Кластер доцільно розглядати як синергію бізнесу, влади та науки. Бізнес займає провідну роль в цій системі. Важливою умовою існування кластеру є географічна концентрація. Кластер повинен мати чіткі границі своїх компетенцій. Така кластерна модель розвитку регіональної економіки активно і ефективно використовується в ЄС, США, Японії, Сінгапурі та інших країнах.

18. Відповідно до світових стандартів, формування кластерів відбувається у певній послідовності, яка носить рекомендаційний характер для їх потенційних суб'єктів, що становить покроковий алгоритм їх створення. Необхідною умовою повинно стати урахування екологічного підходу в сучасних умовах розвитку ОТГ, а саме: 1) визначення одного чи кількох підприємців (підприємств) і розгляд усіх підприємств та організацій, які перебувають вище або нижче в одному ланцюгу з урахуванням їх екодеструктивного впливу; 2) визначення організацій та представників бізнесу, які підтримуватимуть кластер наданням спеціальних знань і еколого орієнтованих технологій, інформації, капіталу, інфраструктури, а також організації, що обслуговують суб'єктів кластера; 3) аналіз тих державних

організацій і відомств, які мають істотний вплив на суб'єктів кластера;
4) установлення меж кластера.

19. Сучасна наука розглядає розвиток території з позиції збалансованого соціо-еколого-економічного підходу. При цьому необхідно зазначити, що основною складовою має бути саме еколого-орієнтована компонента, що забезпечить стійкість системи в цілому. У зв'язку з тим, що екологічна політика України реалізується на трьох рівнях управління: національний, регіональний і місцевий, необхідно визначити функції та інструменти впливу на розвиток соціо-еколого-економічних систем. Сталий розвиток країни і окремих її регіонів залежить від урахування екологічного чинника у всіх секторах життєдіяльності суспільства. Особливо це стосується формування обсягів надходження та перерозподілу фінансових потоків на екологоорієнтовані заходи.

20. З метою формування стратегії розвитку ОТГ постає необхідність комплексного аналізу щодо визначення соціо-еколого-економічної рівноваги ОТГ на основі урахування природно-ресурсного потенціалу території. Екологізація системи управління передбачає комплекс заходів зі створення екологоорієнтованої організаційної структури управління, екологізації функцій управління та процесів прийняття управлінських рішень. Розробленню та впровадженню цих заходів повинна передувати комплексна діагностика системи управління, яка можлива лише на основі системного підходу, що спирається на врахуванні соціальної, екологічної та економічної складових.

21. Таким чином, еколого-орієнтований кластерний підхід до розвитку ОТГ дозволить вирішити наступні питання: забезпечити стабілізацію екологічної ситуації; поліпшити стан навколишнього середовища за рахунок екологізації економічної діяльності в рамках структурних перетворень, що забезпечують нову модель господарювання і широке розповсюдження екологічно орієнтованих методів управління; вести виробничу діяльність в межах ємкості екосистем на основі масового впровадження енерго- і

ресурсозберігаючих технологій, цілеспрямованих змін структури економіки, структури особистого і суспільного споживання.

22. Економічна трансформація природно-економічної системи можлива на основі природно-ресурсного потенціалу, який включає процес відтворення на основі взаємодії природних ресурсів і продуктивних сил регіону. Змістом розвитку регіональної природно-господарської системи з урахуванням природно-ресурсного потенціалу є процес дискретного коригування її функціонального стану.

23. У науковій літературі спостерігаються різні підходи до визначення понять «природно-ресурсний потенціал» та «природні ресурси». Під природно-ресурсним потенціалом розуміється сукупна продуктивність природних ресурсів та умов комплексного задоволення потреб суспільства (екологічних, соціальних, економічних, рекреаційних, культурних). Природно-ресурсний потенціал ОТГ характеризує: 1) різноманіття природи, кількісний та якісний її склад; 2) наявність природних ресурсів; 3) відповідність якості навколишнього середовища прийнятним стандартам і нормам.

24. Розвиток природно-ресурсного потенціалу ОТГ є комплексною та мультидисциплінарною задачею. Використання природних ресурсів ОТГ веде до перетворення їх у природні продуктивні сили, безпосередньо пов'язані з ефективністю суспільного виробництва, і є потенціалом для подальшого суспільного розвитку. Нові напрямки досліджень у контексті природно-ресурсного потенціалу підтверджують необхідність пошуку шляхів подальшого соціально-економічного розвитку ОТГ на основі збереження природно-ресурсного потенціалу.

25. Структурно природно-ресурсний потенціал включає природні умови і природні ресурси. У свою чергу, природні умови – це тіла і сили природи, які мають суттєве значення для життя і діяльності людського суспільства, однак безпосередньо або побічно не залучені до сфери виробничої чи невиробничої діяльності людей (наприклад, клімат, космічні промені тощо). Природні ресурси визначаються як тіла і сили природи, що на певному рівні розвитку

продуктивних сил можуть бути використані в соціально-економічній діяльності людей. Вони охоплюють елементи природи та види енергії, що безпосередньо беруть участь у матеріальному виробництві, що являють собою основу продукції, що виробляється.

26. При дослідженні природно-ресурсного потенціалу виділяють: компонентну; територіальну; організаційну та функціональну структури. Компонентна структура характеризує внутрішні та міжвидові співвідношення природних ресурсів (земельних, водних, лісових, мінеральних тощо). Територіальна структура передбачає різні форми просторової дислокації природно-ресурсних комплексів. Організаційна структура характеризує можливість відтворення та ефективної експлуатації природних ресурсів. Функціональна структура відображає вплив природних ресурсів на формування території та певних господарських комплексів.

27. З метою розробки стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад, прийняття управлінських рішень щодо розміщення та розвитку продуктивних сил на відповідній території необхідна оцінка природних ресурсів. Існують такі види оцінок природних ресурсів: геологічна, технічна, техногенна, економічна. Ці види оцінок базуються на витратній концепції, рентній концепції та відтворювальному підході. Витратна концепція оцінки природних ресурсів визначається за критерієм витрат на освоєння і використання нових ресурсів. Ресурси природи, які залучаються в господарський обіг, акумулюють суспільну працю, яка переноситься на виробництво продукції. Рентна концепція визначається за критерієм народногосподарського ефекту (ренти). Основа утворення ренти – якісні відмінності природних ре-сурсів. Економічною основою її існування є монополія держави на експлуатацію кращих за якістю природних ресурсів. Відтворювальний підхід поєднує цільову спрямованість і технологічну послідовність переробки сировинних матеріалів. Характерними для нього є відтворювана цілісність МК на всіх стадіях (виробництво, розподіл, обмін,

споживання) та об'єднання підприємств і організацій виробничої та невиробничої сфер господарства.

28. Основними формами управління природними ресурсами у межах ОТГ є: екологічна стандартизація; нормування; дозволи на використання; еколого-економічний контроль.

29. Важливою складовою національної безпеки держави є її екологічна безпека, яка визначається як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Наявність значної кількості реальних та потенційних загроз екологічної безпеки потребує формування та реалізації організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки.

30. Основними елементами механізму забезпечення екологічної безпеки є нормативно-правовий, адміністративно-організаційний, економічний механізми та їх інформаційне забезпечення. Основою механізму забезпечення екологічної безпеки є економічний механізм, який передбачає використання економічних методів та інструментів забезпечення екологічної безпеки на господарському та територіальному рівнях.

31. На сьогодні в умовах трансформації рентної політики та соціально-економічних відносин державне управління повинне формувати соціальні цінності суспільства через екологічне використання та споживання ресурсів та впроваджувати заощадливу політику щодо видобування природних ресурсів України. За допомогою впровадження механізму колаборації можуть бути враховані інтереси сторін-учасників колабораційного альянсу щодо перерозподілу рентних доходів від видобування природних ресурсів. При цьому процес колаборації держави, природодобувних підприємств та місцевих громад сприятиме впровадженню системи особистої й соціальної відповідальності регіону за якість життя населення і збереження та охорону довкілля.

32. Під соціальною й особистою відповідальністю ми розуміємо певну концепцію, що заохочує підприємства і місцеві органи управління враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив діяльності підприємств в екологічному, економічному і соціальному просторах. Колаборація держави і видобувних підприємств та місцевих громад необхідна для ефективного функціонування еколого-економічної системи держави. При цьому природодобувні підприємства можуть функціонувати в умовах коопетиції, створюючи додаткові стимули для розвитку підприємств, мінімізуючи ризики і генеруючи інноваційні ідеї. Колаборація набуває все більшого значення як в економіці, так в соціальному житті, де формуються соціальні кластери, територіальні організації самоврядування, волонтерські ініціативи.

33. Для подальшого удосконалення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення необхідно: провести сучасне бонітування ґрунтів; критерієм нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення є загальний рентний дохід, який визначається як сума диференціального рентного доходу та абсолютного рентного доходу; диференціальний рентний дохід слід визначати на основі порівняння нормативної урожайності та доходу від виробництва набору культур рекомендованої сівозміни на кращих і гірших за родючістю землях; при визначенні абсолютної ренти слід урахувувати не лише дані про витрати на орендну плату та підтримку державою сільського господарства, а й дані про потребу в коштах на фінансування землевпорядкувальних та землеохоронних робіт.

34. Під час визначення нормативної грошової оцінки слід урахувати характеристики землі як просторового базису, зокрема: відстань розташування від центрів реалізації продукції, якість шляхів сполучення, розташування стосовно міського ринку збуту продукції та забезпеченість земельної території закладами соціальної сфери. У перспективі необхідно приділити увагу розробці механізмів стимулювання раціонального землекористування та збереження

родючості на основі нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, а також концептуальних положень грошової оцінки сіножатей, пасовищ, багаторічних насаджень і забруднених та порушених земель.

35. Інфраструктура має вирішальне значення для розвитку територіальної громади. Це ставить інфраструктуру в центр зусиль, спрямованих на досягнення Цілей сталого розвитку. Інфраструктура відіграє ключову роль у всіх трьох вимірах сталого розвитку: економіці, навколишньому середовищі та суспільстві. У захисті навколишнього середовища інфраструктурні активи відіграють ключову роль з точки зору збереження природних ресурсів та зменшенні впливу зміни клімату.

36. Серед переваг сталої інфраструктури варто виділити наступні: отримання економічної вигоди; захист природного середовища; соціальне забезпечення; роль стійкості. Важливою науковою проблемою постає оцінювання сталості інфраструктури територіальної громади. У зарубіжній практиці цими питаннями традиційно займалися більше, ніж у вітчизняній.

37. Процес оцінювання сталості передбачає використання спеціального методу, який базується на вимірюванні ефективності інфраструктури з точки зору показників сталості. Загалом можна виділити три основні групи методів розроблених для оцінювання сталості міст: методи оцінювання проєктів для прийняття рішень; методи оцінювання екологічних/соціальних впливів; методи порівняльного оцінювання сталості, включаючи рейтингові системи.

38. Інструментарій оцінювання рівня сталості інфраструктури, що є доступним для розробників проєктів – обмежений. Більшість методів, які існують на даний момент, розроблювалися з метою оцінювання рівня сталості міст і, хоча їх можна застосовувати для оцінювання рівня сталості міських інфраструктур, отримані результати зазвичай є неповними.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Рибальченко С.М. (2012) Механізм взаємодії адміністративних та господарських систем при формуванні стратегії екологоорієнтованого розвитку регіону. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/30282>
2. Основи децентралізації влади: методичні рекомендації / Д.О. Лукін, В.П. Гордієнко, Г.О. Мірошніченко та ін.; за ред Д.А. Лукіна. Суми: ГО «Рада молодих вчених», 2015. 144 с.
3. Moreno, Luis and McEwen, Nicola (2005) “Exploring the Territorial Politics of Welfare” in McEwen, N. and Moreno, L., *The Territorial Politics of Welfare*, pp. 1-40, Oxon/New York: Routledge/.
4. Hooghe, L. And Marks, G (2003), “Unravelling the Central State, But How?”, *American Political Science Review*, Vol.97, №2, pp. 233-243.
5. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. К.: НІСД, 2007. 820 с.
6. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування: навчальний посібник для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування. 3 вид. К.: ПРООН, 2007. 269 с.
7. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні DESPRO. К.: ТОВ «Софія». 2012. 128 с.
8. *Finanse publiczne a prawo finansowe*. Wyd. 2 / С. Kosikowski, Е. Ruśkowski (red.). – Warszawa: Dom wydawniczy ABC, 2006. S. 163.
9. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України №5/2015 від 12.01.2015 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
10. Основи децентралізації влади: методичні рекомендації / Д.О. Лукін, В.П. Гордієнко, Г.О. Мірошніченко та ін.; За ред Д.А. Лукіна. Суми: ГО «Рада молодих вчених», 2015. 144 с.

11. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році: Аналітична доповідь до щорічного послання Президента до Верховної Ради України / Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2016, – 688 с.

12. Marcou, G., Wollman, H. Europe / Gerard Marcou, Hellmut Wollman // Decentralization and Local Democracy in the World : first global report by United cities and local government. – Barcelona – Spain : United cities and local government, 2011. – P. 129. URL: http://www.cities-localgovernments.org/gold/Upload/gold_report/05_europe_en.pdf

13. Жулавський А.Ю. Децентралізація як фактор реалізації регіональної політики / А.Ю. Жулавський, В.П. Гордієнко // Сучасні тенденції розвитку регіонів, підприємств та їх об'єднань: Монографія / За ред. Л.М. Савчук. – Дніпро: Пороги, 2018. – С. 24-35.

14. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А.М. та ін.]; Центр політико правових реформ. – К., Москаленко О. М., 2012. – 212 с.

15. Наконечний В. В. Основні світові моделі місцевого самоврядування: порівняльний аналіз / В. В. Наконечний. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-1/doc/5/03.pdf>.

16. Аналітична записка щодо аналізу процесу децентралізації в Україні та Польщі. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/10/Porivnyalniy-analiz-protsesu-detsentralizatsiyi-Ukrayini-ta-Polshhi.pdf>.

17. Звіт щодо муніципальних об'єднань та його можливого впливу на вищі рівні самоврядування. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/CELGR_2017_4.pdf

18. Oates W. E. On the Theory and Practice of Fiscal Decentralization / IFIR Working Paper Series, 2006. – No05. URL: http://www.ifigr.org/publication/ifir_working_papers/IFIR-WP.-2006-05.pdf.

19. Постанова КМУ від 6 серпня 2014 р. 385 «Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/КР140385?an=226&q>

20. Кластерна політика європейського союзу. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/...D=1&Image_file_name=PDF/EkUk_2013_2_9.pdf

21. Кластерний підхід – двигун розвитку бізнесу та економіки Херсонського регіону. URL: <http://favoritekherson.co/2017/03/16/klasterniy-pdhd-dvigun-rozvitku-bznesu-ta-ekonomki-hersonskoyi-oblast/>

22. Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізації. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/1/06.pdf>

23. Аршинов В.И., Князева Е.Н. Московский синергетический форум // Вопросы философии. - 1996. - № 11. - с. 148 - 151.

24. Ферстер Г. О самоорганизующихся системах и их окружении // Самоорганизующиеся системы. - М.: Мир, 1964. - с. 111 - 125.

25. В.А.Цикин. Философские проблемы синергетики. Монография. – Сумы: Изд-во «Слобожанщина», 1997. – 146 с.

26. Расторгуев В.Н. Теория болевых точек планеты как методология политического планирования // Устойчивое развитие. Наука и практика. - № 1. – 2002. – с. 24 – 36.

27. Ткачук І.Г. Управління фінансами нових виробничих систем: теорія, методологія, практика: монографія / І. Г. Ткачук, С.О. Кропельницька. –Івано-Франківськ: Тіповіт, 2009. – 264 с.

28. Михайліченко Г.І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону / І.Г.Михайліченко/ Збірник наукових праць "Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. - 2012. - С.341-349. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/myhajlichenko4.htm

29. Метод ланцюгових підстановок. Розробка управлінського рішення. URL: <http://bibliograph.com.ua/upravlenie-3/47.htm>

30. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

31. Amirova, Naylya & Sargina, Lyudmila & Khasanova, Asiya. (2020). Natural Resource Potential as a Factor in the Formation of the Region's Natural-Economic System. E3S Web of Conferences. 174. 02011. 10.1051/e3sconf/202017402011.

32. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 26.06.1991 № 1268-XII. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

33. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

34. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI. – URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

35. Екологічна складова національної безпеки: основні показники і шляхи їх досягнення: Аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/>.

36. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році: Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України / Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2015. – 684 с.

37. Мартиненко В.О. Екологічний аудит: проблеми формування та розвитку / В.О. Мартиненко, В.П. Гордієнко // Вісник Львівської комерційної академії. – Вип. 36. – 2011. – С. 250-254. – Серія «Економічна».

38. Міщенко В. С. Удосконалення рентного регулювання у надрокористуванні / В. С. Міщенко // Економіка України. – 2013. – № 8 (621). – С. 84–96.

39. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014 р. № 71-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 7–8, № 9. – Ст. 55.

40. Про методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів: Постанова Кабінету Міністрів України від

25.03.1995 р. № 213. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213-95-%D0%BF/ed20111031>.

41. Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 р. № 831. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/831-2016-%D0%BF/paran11#n11>.

42. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T200552?an=71>.

43. Гнаткович Д. И. Земельный кадастр: экономика землепользования. Львов: Вища школа, 1986. 136 с.

44. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Нові методичні підходи щодо удосконалення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Економіка АПК. 2016. № 2. С. 22–29

45. Мартин А. Г. Оновлення методичних засад нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Землеустрій і кадастр. 2013. № 3. С. 30–51.

46. Новаковський Л. Я. Проблеми методичного забезпечення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Вісник аграрної науки. 2015. № 12. С. 11–16.

47. Федоров М. М., Третяк А. М., Канаш О. П., Месель-Веселяк В. Я., Трегобчук В. М., Лісовий М. В. та ін. Концептуальні основи удосконалення оцінки земель в Україні. Землевпорядкування. 2002. № 1. С. 58–66.

48. Mishenin Ye., Valentinov V., Maslak O., Koblianska I. Modern transformations in small-scale agricultural commodity production in Ukraine. Marketing and Management of Innovations. 2017. No. 4. Pp. 358–366. <http://doi.org/10.21272/mmi.2017.4-32>.

49. Kobe I. H., Olamide O. E., Bamidele F. S., Benedict A. T., Yemisi B. K., Kamal D. A. Economic assessment of agricultural land market in rural Nigeria:

pattern and drivers. *Journal of Land and Rural Studies*. 2018. Vol. 6. No. 1. Pp. 1–17. <https://doi.org/10.1177/2321024917732889>.

50. Maurya S., Abraham J. S., Somasundaram S., Toteja R., Gupta R., Makhija S. Indicators for assessment of soil quality: a mini-review. *Environmental Monitoring and Assessment*. 2020. Vol. 192. 604. <https://doi.org/10.1007/s10661-020-08556-z>.

51. Онегіна В., Вітковський Ю. Інвестиції та земельна реформа в сільському господарстві в Україні. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. Vol. 6. No. 4. Pp. 187–210. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.04.10>.

52. Horst M., Gwin L. Land access for direct market food farmers in Oregon, USA. *Land Use Policy*. 2018. Vol. 75. Pp. 594–611. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.01.018>.

53. Sanz Sanz E., Martinetti D., Napoléone C. Operational modelling of periurban farmland for public action in mediterranean context. *Land Use Policy*. 2018. Vol. 75. Pp. 757–771. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.04.003>.

54. Yagi H., Garrod G. The future of agriculture in the shrinking suburbs: the impact of real estate income and housing costs. *Land Use Policy*. 2018. Vol. 76. Pp. 812–822. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.03.013>.

55. Koblianska I., Pasko O., Hordiyenko M., Yarova I. Are peasant households policy wise feasible? The debate on the future of semi-subsistence households in Ukraine. *Eastern European Countryside*. 2020. Vol. 26. Is. 1. Pp. 127–179. <https://doi.org/10.12775/eec.2020.006>.

56. Reydon B. P., Agurto Plata L. E., Sparovek G., Burstein Goldszmidt R. G., Telles T. S. Determination and forecast of agricultural land prices. *Nova Economia*. 2014. Vol. 24. No. 2. Pp. 389–408. <https://doi.org/10.1590/0103-6351/1304>.

57. Meng F., Qiao Y., Wu W., Smith P., Scott S. Environmental impacts and production performances of organic agriculture in China: a monetary valuation. *Journal of Environmental Management*. 2017. Vol. 188. Pp. 49–57.

58. Дані офіційного сайту Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/stages/archive-rish>.

59. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.

60. Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель: Проект Постанови Кабінету Міністрів України від 2020 р. URL: <https://land.gov.ua/info/proekt-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-prozatverdzhennia-metodyky-normatyvnoi-hroshovoi-otsinky-zemel-2>.

61. Кошель А. О. Міжнародний досвід оцінки та оподаткування земель сільськогосподарського призначення. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 6. С. 588–590.

62. Edwards W. Evaluating a land purchase decision: economic analysis. File C2-76. URL: <https://www.extension.iastate.edu/agdm/wholefarm/pdf/c2-76.pdf>.

63. Wentland S. A., Ancona Z. H., Bagstad K. J., Boyd J., Hass J. L., Gindelsky M., Moulton J. G. Accounting for land in the United States: integrating physical land cover, land use, and monetary valuation. Ecosystem Services. 2020. Vol. 46. 101178. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2020.101178>.

64. McKinsey Global Institute, Bridging global infrastructure gaps, June 2016. URL: <https://www.un.org/pga/71/wp-content/uploads/sites/40/2017/06/Bridging-Global-Infrastructure-Gaps-In-Brief.pdf>

65. Center for Climate and Energy Solutions, Reducing Your Transportation Footprint. URL: <https://www.c2es.org/content/reducing-yourtransportation-footprint/>

66. The New Climate Economy, The Sustainable Infrastructure Imperative, 2016. URL: <https://newclimateeconomy.report/2016/>

67. World Economic Forum, Could infrastructure investment help tackle climate change? February 2016. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/02/could-infrastructure-investment-help-tackle-climate-change/>

68. World Bank, Why We Need to Close the Infrastructure Gap in Sub-Saharan Africa, April 2017. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/afr/publication/why-we-need-to-close-the-infrastructure-gap-in-sub-saharan-africa#:~:text=The%20growth%20effects%20of%20narrowing,quality%20gap%20are%20potentially%20large.&text=the%20developing%20world.->

,Closing%20the%20infrastructure%20quantity%20and%20quality%20gap%20relative%20to%20the,capita%20by%202.6%25%20per%20year.

69. Pompeii II, W C, Assessing urban heat island mitigation using green roofs: A hardware scale modeling approach, Shippensburg University thesis, May 2010. URL: https://www.ship.edu/globalassets/geo-ess/pompeii_thesis_100419.pdf

70. UNDESA, Electricity and education: The benefits, barriers, and recommendations for achieving the electrification of primary and secondary schools, December 2014. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1608Electricity%20and%20Education.pdf>

71. Sahely HR, Kennedy CA, Adams BJ. Developing sustainability criteria for urban infrastructure systems. *Canadian Journal of Civil Engineering* 2005. Vol. 32, P. 72-85. DOI: 10.1139/L04-072

72. Rahman S, Vanier D. Life cycle cost analysis as a decision support tool for managing municipal infrastructure. *CIB 2004 Triennial Congress*. Toronto, Ontario 2004. p. 1-12. URL: <https://nrc-publications.canada.ca/eng/view/accepted/?id=ade94ea0-397c-4f48-8382-0f82b6a080b3>

73. Loucks, D.P. Quantifying trends in system sustainability. *Hydrological Sciences Journal* 1997, Vol. 42. Iss. 4, p. 513–530. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02626669709492051>

74. Ugwu O, Kumaraswamy M, Wong A, Ng S. Sustainability appraisal in infrastructure projects (SUSAIP): Part 1. Development of indicators and computational methods. *Automation in construction* 2006. Vol. 15, p. 239-51. URL: https://www.researchgate.net/publication/222527231_Sustainability_appraisal_in_infrastructure_projects_SUSAIP_Part_1_Development_of_indicators_and_computational_methods

75 Baloloy, C. Benefit cost analysis as a tool for sustainability and resiliency of transport infrastructure system to future climate uncertainty. *NTNU* 2018. URL: <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/2570003>

76. Haimes, Y.Y. Sustainable development: a holistic approach to natural resource-management. *Systems, Man and Cybernetics* 1992, IEEE Transactions on, 22(3), 413-417. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/155942>

77. Горяна, І. В. Формування методики оцінювання сталості розвитку регіонів. *Економічний аналіз : зб. наук. праць*. 2013. Вип. 14. №1. С. 59-63. ISSN 1993-0259.

78. Тульчинська С. О., Кириченко С. О. Дослідження методичних підходів до оцінювання розвитку соціальної інфраструктури в регіонах. *Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць*. 2017. Вип. 14. С. 67–75. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108739>

79. Гречко А. В. Методичні підходи оцінювання сталості розвитку продуктивних сил регіонів України. *Ефективна економіка*. 2018. № 8. – URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/56.pdf

80. Леонова С.В., Барвінська Х.Б Ідентифікація та оцінювання перспектив сталого розвитку автотранспортної системи України. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 103-109. – URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/40_2020_ukr/19.pdf

81. Філіпішина Л.М. Інтегральна оцінка стійкості розвитку промислових підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 19. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/56.pdf>

82. Тимошенко М.М. Методичні засади оцінки сталого розвитку сільських територій: алгоритм, структурна схема та інструментарій дослідження. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2018. Вип. 2. С.214-220. – URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/44.pdf>

83. UrbanFootprint. Urban Footprint Tool. The Urban Intelligence Platform. URL: <https://urbanfootprint.com/>

84. UN Environment programme. Social Life Cycle Assessment (S-LCA). URL: <https://www.lifecycleinitiative.org/starting-life-cycle-thinking/life-cycle-approaches/social-lca/>

85. Mercer. Quality of living city ranking. URL:
<https://mobilityexchange.mercer.com/Insights/quality-of-living-rankings#Americas>

ДОДАТОК А

Таблиця А.1 – Порівняльний аналіз концептуальних положень Методик нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення (1995 р. та 2016 р.)

Положення Методики			Аналіз змісту положення	Пропозиції
Зміст	1995	2016		
Критерій НГО*	Загальний рентний дохід	Норматив капіталізованого рентного доходу	Згідно з теорією земельної ренти, саме диференційна рента відображає цінність землі та враховує якісні властивості землі й місце розташування земельної ділянки	Рентний дохід, як вимірник ренти, та який використано в обох Методиках, має залишитися основою НГО* земель
Визначення критерію оцінки	Загальний рентний дохід (у центнерах) = диференціальний рентний дохід + абсолютний рентний дохід	У Методичі не розкрито механізм визначення капіталізованого рентного доходу. У додатку до Методики наведено готові нормативи	Невідомий із Методики 2016 р. механізм визначення нормативів капіталізованого рентного доходу не дає можливості зрозуміти методологію та на підставі її аналізу розробляти заходи з удосконалення.	Більш доцільно відновити визначення загального рентного доходу згідно з методикою 1995 р., оскільки її підхід відповідає теорії земельної ренти
Визначення диференціального рентного доходу (у центнерах)	Відношення різниці між виручкою, витратами та нормальним прибутком до ціни за 1 ц зерна [1]	Не передбачено	Згідно з теорією ренти, в основі диференціальної ренти та диференціального доходу лежить різниця в урожайності на кращих та гірших земельних ділянках	Доцільно визначати за пропонованою формулою (1), що відповідає теорії земельної ренти. Формула дозволяє усунути вплив інфляції, що впливає на точність оцінки.
Абсолютний рентний дохід	Фіксована величина 1,6 ц зерна	Не передбачено	Фіксований норматив за Методикою 1995 р. є необґрунтованим. Механізм його визначення невідомий.	Пропонуємо абсолютний рентний дохід визначати, використовуючи дані про державну підтримку сільського господарства, враховуючи й підтримку галузі тваринництва, а також дані про суму коштів на фінансування землеохоронних і землевпорядних робіт.

Положення Методики			Аналіз змісту положення	Пропозиції
Зміст	1995	2016		
НГО угідь	Загальний рентний дохід (у центнерах) × Ціну за 1 ц зерна × Термін капіталізації	Норматив капіталізованого рентного доходу	За обома методиками визначена величина корегується з урахуванням балів бонітету ґрунтів.	Вважаємо доцільним для визначення НГО відновити використання загального рентного доходу згідно з методикою 1995 р., оскільки її підхід відповідає теорії земельної ренти.
Урожайність для визначення виручки	Фактична	Не передбачено	Фактична урожайність нині залежить не лише від якості землі, а більшою мірою від сучасних технологій.	Доцільно використовувати нормативну (природну) урожайність, яку здатний забезпечити кожен вид ґрунту за рахунок родючості, а не за рахунок технології.
Кількість і види с.-г. культур	Група зернових культур без кукурудзи	Не передбачено	Нині значно змінилася структура посівних площ і зернові вже не є основною культурою [23].	Варто використовувати набір культур рекомендованої сівозміни, що сприятиме точнішому визначенню рентного доходу.
Термін капіталізації	33 роки, на основі ставки 3%	Термін не передбачено.	Відсоткова ставка 3% (Методика 1995 р.) є застарілою величиною. Нині такі ставки банки України не використовують.	У ролі терміну капіталізації пропонуємо термін ротації сівозміни – 10 років, після чого слід проводити нове обстеження земель і визначати НГО. Цей термін: 1) відповідатиме законодавчо встановленому; 2) НГО землі частіше буде актуалізуватися; 3) такий термін дасть можливість запровадити механізм стимулювання землезбереження.
Періодичність проведення	Кожні 5–7 років [24]	Не передбачено У	Уперше визначена у 1995 р. НГО використовувалася понад 20 років. За цей період значно змінилися умови агрогосподарування,	Доцільно проводити після закінчення ротації сівозміни, тобто кожні 10 років, що дозволить контролювати якість землі і виступатиме

Положення Методики			Аналіз змісту положення	Пропозиції
Зміст	1995	2016		
			відповідно НГО 1995 р. застаріла	стимулюючим чинником до збереження земель
Стимулювання раціонального землекористування	НГО слугує для розробки показників і механізмів економічного стимулювання раціонального використання земель	Не передбачено	Фактично майже не було прикладів застосування НГО для стимулювання раціонального використання та охорони земель через відсутність розроблених механізмів	На основі НГО розробити механізми стимулювання раціонального землекористування: 1) контроль за дотриманням сівозміни за рахунок періодичності оцінки; 2) штрафи (компенсації) за зміну родючості.
Урахування наявності інфраструктурних об'єктів і логістичного фактора	Не враховано	Не враховано	Урахування таких факторів дає можливість більш точно визначити вартість окремої земельної ділянки, що має значення в умовах ринкового обігу земель.	Доцільним є врахування факторів (рис. 1): 1. Відстань розташування від центрів реалізації продукції. 2. Якість шляхів сполучення. 3. Розташування стосовно місткого ринку збуту продукції. 4. Забезпечення закладами соціальної сфери.

Примітка. *НГО – нормативна грошова оцінка. Джерело: складено авторами.

ДОДАТОК Б

(11) 144301

(19) UA

(51) МПК (2020.01)
A61B 5/00

(21) Номер заявки:	u 2020 01178	(72) Винахідники: Деміхов Олексій Ігорович, UA, Орловський Віктор Феліксович, UA, Деміхова Надія Володимирівна, UA, Черкашина Лідія Володимирівна, UA, Барчан Ганна Сергіївна, UA, Шкляр Антон Сергійович, UA
(22) Дата подання заявки:	24.02.2020	
(24) Дата, з якої є чинними права інтелектуальної власності:	26.09.2020	
(46) Дата публікації відомостей про державну реєстрацію та номер Бюлетеня:	25.09.2020, Бюл. № 18	(73) Володілець: СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ, вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, UA

(54) Назва корисної моделі:

СПОСІБ ПОПУЛЯЦІЙНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ЯКОСТІ ДОВКІЛЛЯ

(57) Формула корисної моделі:

Спосіб популяційної стратифікації населення регіону з використанням інтегрального показника якості довкілля, що включає визначення рівня забруднення довкілля з наступним визначенням інтегрального індексу показника якості довкілля, який відрізняється тим, що попередньо виконують в реальному часі радіометром виміри фонових значень потужності дози γ -випромінювання (X_1), газоаналізатором - вимір вмісту в атмосфері повітря забруднюючих речовин (X_2 , тоне/км³), за допомогою радіометра вимірюють забруднення території Ca^{137} (X_3), забруднення приземного прошарку атмосфери зі стаціонарних джерел (X_4) вимірюють газоаналізатором, за допомогою вимірювача параметрів ґрунту вимірюють щільність накопичених токсичних відходів промислового виробництва I-III класу небезпечки (X_5), після чого для кожної особи або однорідної соціальної групи населення відповідного району розраховують показник відносної ентропії по кожному із перелічених інформативних факторів за формулою:

$$h_i = -k \cdot \log_2 k$$

де k - індекс відношення районного інформативного показника ${}^R X_i$ до ${}^R X_n$ - відповідного регіонального інформативного показника,

$n=5$ - кількість врахованих факторів довкілля,

а стратифікацію виконують за екологічними кластерами регіону (ЕКР) з використанням інтегрального показника якості довкілля, що розраховують за формулою:

$$EQ_n = h_1 + h_2 + h_3 + \dots + h_n(X_n)$$

де

h - показник відносної ентропії;

X_n - інформативний показник забруднення,

i , коли значення показника EQ_n знаходиться у межах 1,0-0,7, визначають належність особи чи однорідної соціальної групи осіб до ЕКР₁ - з високим рівнем якості довкілля, 0,69-0,31 - ЕКР₂ - з середнім рівнем якості довкілля, 0,30 і менше - ЕКР₃ - з низьким рівнем якості довкілля.

(11) 144301

<p>Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент)</p>		
<p>Цей паперовий документ ідентичний за документарною інформацією та реквізитами електронному документу з електронним підписом уповноваженої особи Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.</p> <p>Паперовий документ містить 2 арк., які пронумеровані та прошиті металевими люверсами.</p> <p>Для доступу до електронного примірника цього документа з ідентифікатором 1895240920 необхідно:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Перейти за посиланням https://sis.ukrpatent.org. 2. Обрати пункт меню Сервіси – Отримати оригінал документа. 3. Вказати ідентифікатор електронного примірника цього документа та натиснути «Завантажити».		
<p>Уповноважена особа Укрпатенту</p> <p>26.09.2020</p>		<p>І.Є. Матусевич</p>